

તમિલુને-ચ ઇસલામ.

તેમાં

બેલાલ, હુમિદમ, સીયા, અને ગુલામી
 વિશે કેવળ સેખડોના અભિપ્રાય
 લખ્યા છે.

અનુવાદ કર્યો

ઉત્તમચંદ્ર મોહનમદ વલીઅહ્મદ

—૧૬—

સુદ્ધિ પત્રક.

પાન	લીટી	અર્થ	શુદ્ધ
૧૬...	૨૪...	ખસુચેન... ..	સુખચેન.
૨૦...	૧૫...	ત્યાં	જ્યાં
૨૦...	૨૪...	આવા	આવી
૨૪-૨૫	૧૦-૧	"તમણે તેઓમાં અતાં વધુ લખ્યું છે"	
		એ વાક્ય રદ છે,	
૨૬...	૧૪...	લગ્નને	લગ્નના રિવાજના
૨૬...	૧૫...	"રિવાજના"	એ શબ્દ રદ છે.
૨૭...	૧૭...	મેટા	મોટા
૩૪...	૧૭...	છોકરની	છોકરીની
૪૦...	૫...	વલાકા	વલાક
૪૧...	૧૭...	ચુરોપના	ચુરોપની
૪૧...	૨૫...	૧૨૮૬	૧૮૨૬
૪૭...	૬...	દોડવા	દોડના
૫૦...	૪...	અરલ	અમીરલ

છપાવી પ્રગટ કર્તા—ઇસમાઈલ મોહમદ વલી અલીહ.
સુ. કઠોર (સુરત.)

છાપનાર—ઈશ્વરલાલ કસનદાસ કાપડિયા "જૈન વિગય"
પ્રી-ટીંગ પ્રેસ ખપાડીઆ ચકલા—સુરત.

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૌપીરાજિટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૧૭૪૬ વર્ષીક

પુસ્તકનું નામ લાખ ધુને ઈશ્વરના

વિષય સંપ્રદાય ૭:૪

૭૮૬

તમદુને ઇસ્લામ.

મહાન ફકીર લેખક ડૉક્ટર ગુસ્તાવલીખાનના
મસલ ફેર પુસ્તક “તમદુને અરબ”ના,
રામચલ ઉલમા સેયદઅલી ખિલજાનીએ
કરેલા ઉર્દૂ તરજુમા ઉપરથી, તે બકના
ધર્મ સંબંધી ભાગેમાંથી થોડાકનો
ગુજરાતી ભાષામાં કાંઈક વધારા
સાથે તરજુમા કરી

છપાવનાર

ઇસ્માઈલી મોહમ્મદ વલીઅલ્લાહ હાફેજ.

મુ. કઠોર (સુરત નજદીક)

આદિતિ ખીજ.

પ્રત ૫૦૦.

કિંમત ચાર આના.

વિષય

પાનું

દીક્ષાયા.

૭

ધરલામ અને નીતિ.

પ્રકરણ-પહેલું. ધરલામની અમર	૧૪
પ્રકરણ-બીજું. ધરલામની નીતિ	૧૮

મુસ્લિમ આરતોની હાલત.

પ્રકરણ-પહેલું. વધુ લગ્નના દાણો	૨૪
પ્રકરણ-બીજું. સ્ત્રીઓ ઉપર ધરલામની અસર... ..	૩૦
પ્રકરણ-ત્રીજું. અગ્નેના લગ્ન	૪૦
પ્રકરણ-ચોથું. પુર્વના હરમ	૪૬

પુર્વની ગુલામી

૪૮

અથવા

વાંચશો કે નહિ?

ઘેર બેઠા હજ.

(જો દિલમાં નિયત હોય તો થઈ શકે છે)

જોઈએ તો મંગાવો !

મુદ્રર બે સખર ઠેરંગે લેકિન કયા કરેં હસરત,
બગર ખામોશ રહેને હેં તો હાથે દિલ નિ રેહતા હે

હજ વિષે પુરેપુરી વાકશ્ચિત ઘેર બેઠાં મેળવવી હેય, તેમ
મરજસ્તાન, સિરિયા, (શામ) અને મિસરના બંદરે તથા શહેરો જેવાં
કે એડન, પેરીમ, કામરાત, જુદા, મક્કા, મદીના, મુઝદફેશ, અગ્કાત,
યમબો, બેતુલમુકદ્દસ, હેશ, યાફા, પોર્ટસેદ, સ્વેઝ, કુરો, સિકન્દરિયા
વિગેરેમાં જિયારત ખરવા કામેલ મથકો, પૈનમખરો તથા બુઝુર્ગોની
દરગાહો, મસજીદો, કબ્રસ્તાનો વિગેરે, તેમજ ત્યાંની જોવા અને જાણવા
લાયક દુન્યવી અજાયબી બરેલી જગ્યાઓ, રજ્ય પદ્ધતિ, રેયતની
રીતઠાત, વેપાર, રોજગાર, સંબંધી વિગતવાર ત્વારીખ તથા મુસા-
ફરીનો જોડવાલ “મોઅલ્લિમ અથવા મુસ્લિમ” ગ્રાન્ડ નામના ૩૦૦
પાનાના પુસ્તકમાં ગુજરાતી ભાષમાં લખવામાં આવ્યો છે. એ વત્રોક
આ પુસ્તક સાથે “ગુજરાતી અરબી શબ્દોના અર્થ” નામની બુકનો
મળો ઉપયોગી ભાગ પણ પાછળ આપવામાં આવ્યો છે, જેથી અરબી
નહિ જાણનાર માણસો પણ સોમિયા વગર પોતાનું કામ કરી શકે

છે, તેમ ત્યાંનું ચલણ તથા તોલ દગાયા વિના સમજી શકે છે, આ પુસ્તક ખરીદનારને “કિલ્લાનુમા એ આલમ” નામની ચોપડી જેમાં દુન્યાના હરબાઇ મથકેથી કિલ્લાની દિશા સમજાવવામાં આવી છે; તે ભેટ આપવામાં આવશે. તેમજ “હજર અને ઉમરની કેફીયત” નામનું પુસ્તક પણ ભેટ આપવામાં આવશે જેમાં હજના દરેક મસલા-કામદા પુરેપુરા લખવામાં આવ્યા છે.

કાગળની આદલી બધી મોંઘરવાારી છતાં દરેક મુસ્લિમ એનો લાભ લઈ શકે એવા હેતુથી હમે એ બાબમાં કઠત ચાર આના વધાર્યા છે. માત્ર થોડી નકલો રહી ગઈ છે, માટે ઉતાવળે ઓડર આવેથી મળી શકશે, નહિ તો બીજી આજ્ઞાની રાહ જોવી પડશે, અને કિમ્મત પણ વધુ લાગશે.

વધુ લખવું ફેગટ છે, ખરી હકીકત એકવાર જોવા ઉપર મેં કહ્યું છે, દરેક મુસલમાન બાઈએ એ પુસ્તકની એક નકલ રાખવી પાળી જરૂરી છે.

દિનમત

મળવાનું ઠેકાણું:—

સોનેરી નામવાળું ફેનસી.....

.....કાપડનું પાકું પુઠું રૂ. ૧૧૧

ફેનસી કાર્ડ બોર્ડનું પાકું પુઠું રૂ. ૧૧

ફેનસી કાગળનું પાતળું પુઠું રૂ. ૧૧

મેનેજર વલીઅલ્લાહ
બુક ડીપો

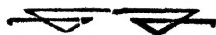
મુ. ઠોર (સુરત નજીક)
અથવા

મુનસી બુલામ ખાન
બુકસેલર, મોટી ખડીઆળ

પાસે-સુરત.

અર્પણ પત્રિકા.

અસ હે અપના એકબી નાલા અગર પહેંચે વહાં,
ગરચે કરતે હેં ખોહસે નાલઓ ફર્યાદ હમ.

તે દોમ, જેના ધર્મના કાયદા કાનુને પરધર્મીઓ પણ વખાણે છે; તેના આ એક જીવંતો અને મજબૂત દાખલો છે. તે પ્રજા કે જેણે કક્ષા કિર્તીજી જગતમાં નામના મેળવી છે, એટલુંજ નહિ પણ જેણે ધર્મ, નીતિ, શિક્ષણ, સત્યતા, હુન્નર, કળા, કૌશલ્ય, વેપાર, ઉદ્યોગ વિગેરે દરેક બાબતમાં, જે માણસ જીવિની સ્તુતિનું કારણ છે; તેથી પોતાનું નામ સુનેરી અક્ષરોથી દુન્યાના ઇતિહાસમાં હંમેશ માટે કાયમ કર્યું છે. તે દામ હાલમાં પોતાની પાછલી હાલત, પોતાના પવિત્ર અને સહેલા ધર્મને ખુલી ગફલતની એવી નિંદ્રામાં પડેલી છે કે, તેના માટે એક ઇનસાફી અને સ્વતંત્રતાને પસંદ કરનારી સરકારે અનેક વરેહના ઉન્નતિના સાધનો પુરાં પાડ્યાં છે, છતાં તે પોતાના પક્ષપાત અને નિરાભિમાનથી તેના લાભ લેવાનો અમુલ્ય વંચત ગુમાવી રહી છે. તે આ ચોપડીના પાના ઉઘલાવે યા પાંચે અને તેની અસરથી ઘેર નિંદ્રામાંથી જાગે; તથા તેમાના મગફળ ઉપર વિચાર ચલાવે, એવી આશાથીજ આ પુસ્તક લખાયું છે. અને તેટલાજ માટે એનો દરેક મુસ્લિમ લાભ લઈ શકે એવા હેતુથી આ પુસ્તક મહારી પ્યારી કાંમને અર્પણ કરું છું.

આદિમે દોમ.

ઈસમાઈલ મોહમદ વલીઅલ્લાહ હાફેજ.

તા. ૨૭ રમઝાન ૧૩૩૬. હી.

દીખાયઃ

શરૂ ખુદાના નામથી જે મોટા મહેરખાન રહ્યું કર્તા છે.

સર્વે સ્તુતિ તથા વખાણ તે મહાન સર્વ શક્તિવાન પરવરદિ-
ગારને સજાવાર છે. હરદ અને સલામ નખીએ આખેરખાન હજરત
મોહમદ (સલ.) તથા તેમની બાલ (આલ્લાહ) અસલામ (દોસ્તો)
અને બધા મામિનો માટે છે.

ખુદા પાકનો લાખ લાખ એલસાન છે કે તેજે સૌથી સારો
અને સંદુકો ધર્મ જેવું નામ ધરલામ છે તે આપણને બહુ છે.
અને તેના ફરમાનો પહોંચાડવા તથા શીખાડવા માટે પેગમ્બરોના
સરદાર હજરત મોહમદ (સલ.)ને મોકલ્યા, કે જેની હિમ્મત
થવાને હજરત મુસા (અલે.) જેવા પેગમ્બરે પણ આર્જી કીધી હતી.
કરાને પાકમાં એવો વાયદો કરવામાં આવ્યો છે કે, જો તમે એના
ઉપર અમલ કરશો તો, તમને દીન તથા દુન્યાની ન્યામતોના માલેક
બનાવવામાં આવશે. જે મુસલમાનોએ એના હુકમ મુજબ
અમલ કીધો છે તેમને દુન્યાની ન્યામતો મળી છે, અને આખેરવની
ન્યામતો પણ મળશે એવી આશા છે. પરંતુ બ્યારથી મુસલમાનોએ
એના હુકમ મુજબ ચાલવું બંધ કીધું ત્યારથી દુન્યાની ન્યામતો અને
બક્ષિશો એમની પાસેથી લઇ લેવામાં આવી છે.

મુસલમાનો જાગો ! અને તે દીને મુસ્તકીમ ઉપર પાછા અમલ કરો; તે આગલો દમામ અને દખલો તથા તે ન્યામનો અને બાકીનો, તમારા માટે તૈયાર છે. પરંતુ પહેલાં તેને લેવાની લાયકાત તમારામાં પેદા કરો.

ઇસ્લામના નિયમો મરદ તથા ઓરત માટે એક સરખાં છે-કે જેવી રીતે ગાડીના બંને પેડાં સરખાં હોવા જોઈએ, નહિ તો ગાડી ચાલી શકે નહિ. તેમ, ઇસ્લામની ગાડીના આ બે પેડાં-પુરુષ તથા સ્ત્રી-પણ એક સરખાં હોવાં જોઈએ. કદાચ એમાંના એક ભાગ ઇસ્લામપર અમલ કરે અને બીજો નહિ કરે, તો આપણે કદાપિ એમ કહી શકીશું નહિ કે મુસલમાનો ઇસ્લામ ઉપર અમલ કરી રહ્યા છે. જેથી ઇસ્લામની ગાડી ચલાવવા માટે પુરુષ તથા સ્ત્રીએ સરખો અમલ કરવો જોઈએ, તથા સરખાં રહેવું જોઈએ.

ઇસ્લામમાં ઓરતોને ઘણા હકો આપવામાં આવ્યા છે. પરંતુ અજ્ઞાત મરદોના હાથોથી તે ગરીબડીઓ ઉપર અલિશય જુલમ ગુનહરવામાં આવે છે, જે સાંભળવાથી આપણા શરીરના ખાલેખાલ ઉભાં થાય છે. જેવી રીતે ખાટકીને તેની બકરી ઉપર અથવા ડોશીને તેની મરદી ઉપર જે વખતે ઇચ્છા થઈ કે તુરત ડોકું જોડું કરી નાખવાની સત્તા હોય છે. તેવી રીતે મુખ માણસો એમજ સમજી બેઠા છે કે અમને અમારી સ્ત્રીઓ ઉપર પુરેપુરી સત્તા છે. ઘણીવાર પુરુષો પોતાની સ્ત્રીઓ ઉપર એટલો બધો જુલમ પાડે છે કે, તેવો જુલમ અલિમમાં અલિમ શેઠ પણ તેના ચાકર ઉપર નહિ કરતો હોય.

સ્ત્રી, પુરુષ જેટલા માનની હકદાર નથી, એમ સમજવું એ બીલકુલ મૂખર્સ છે. જો કે સ્ત્રીઓ વિષે એમ લખેલું છે કે, તેમની

અડકલ કુદરતી રીતે પુરૂષ કરતાં ઓછીજે, અને તે કમઝોર પેદા કરવામાં આવી છે. તોપણ એથી એમ સાબેવ નથી થતું કે, તેમને હલકી અને એ ઇર્જીત સમજવી.

સર સૈયદે ઘણું સારું કહ્યું છે કે હમારા પુરૂષોમા શિખડી^૧ અને જુનેદ^૨ રહ્યા નથી, પણ હમારી ઓરતોમાં રાખેઆઝ અસ્તરી જેવી હજારો અને લાખો છે. ઓરતોની સખ્યતા, ઓરતોએ સંકટ વેઠવું, અને ઓરતોની મોહબ્બત તથા તે સૌ ઉપરાંત પાછો સખર, બાળકોને ઉછેરવાં, આખા ઘરનો બદોબસ્ત રાખવો: એ સઘળું મરદો માટે ફખર કરવા જેવું છે.

જો કોઈ પ્રજા આખી પૃથ્વીમાં પોતાને કોઈ બાબત માટે સૌ કરવાં સરસ ગણતી હોય તો, હમો હમારી સ્ત્રીઓને આખી દુન્યાની પ્રજા કરતાં સરસ ગણીએ છીએ, અને હમારી એ સરસાઈ ઓરતોનેજ લીધે છે.

બિચારી ઓરત સવારથી સાંજ સુધી દળે છે, છટે છે, પાણી બરે છે, કપડાં ધુવે છે, રાધે છે, બચ્ચાં ઉછેરે છે, અને, જો પતિના ગરીબી દહાડો હોય તો મજૂરી પણ કરે છે. છતાં અચાન લોકો તેને

(૧) હઝરત શિખડી (૨૯) બગદાદમાં મોટા અવલિયા થયા છે જન્મ હી. સ. ૨૫૭ મરણ હી. સ. ૩૩૪. (૨) હઝરત જુનેદ (૨૯) બગદાદમાં મોટાં અવલિયા થયા છે. તેમના પીર ખુદ કહેતા કે જુનેદ મારાથી વધી ગયા છે. તેમ એઓથી ઘણી કરામતો જદુરમાં આવી છે. (૩) હઝરત રાખેઆ બસરામાં રહેતાં હતાં ખુદાના બોફથી ઘણા રડતાં હતાં. અને કફત આંખો સામે રાખનાં, સીજદાની જગ્યા હાંપેસ ભાંગેલી રહેતી. ટુંકમાં ઘણા પરહેઝગાર હતાં.

હોદ્દા તેને જશ આપવા નથી. કાન ખોલી સાંભળી લેઓ કે. ઓરતે ઉપર આ કામો શરિઅતથી ફરજ કે વાજેબ નથી!!!

આજકાલ ધણીક એમ સમજી બેઠા છે કે, સ્ત્રી ઉપર ધરવાળાએનું ખાણું રાંધવું અને ધન્ને લગતું દરેક કામકાજ કરવું, એ તેણીની જરૂરી ફરજ છે. જે કે એ સમજી લેદન ખરી નથી. પુરુષ ઉપર પોતાની સ્ત્રી માટે ખોરાકી કપડાં અને ઘર આપવું: એ ફરજ છે. પરંતુ એના બદલામાં ઓરત ઉપર આ વાજેબ નથી કે તેના પતિનું ખાણું જરૂર રાંધી આપે. અથવા જે ધણી માલદાર હોય તે તેનાં બાળકોને દુધ પીવાડે, અથવા તેના બીજાં કામો પણ કરી આપે.

જે કે ઈટલાક આલોમોએ કહ્યું છે કે ધણી ધણીઆણી ગરીબ હોય તો ઓરતે ધણું કામકાજ કરવું જોઈએ. પરંતુ હમો કહીશું કે એ તેણીના માથે ફરજ નથી. જે તે એ કામ કરી આપશે તો એ તેણીની મહેરબાની અને ઉપકાર થશે. કારણ કે ઈસ્લામના કાનુન પ્રમાણે એવું કરવાને તેણી બંધાયેલી નથી. એમાં શક નથી કે કોઈ ગરીબ ઓરત જેના પતિ પણ ગરીબ હોય, છતાં રાંધવા તથા ઘરના બીજાં કામકાજ કરવાનો ઇનકાર કરે તો, તેણીને સંસારમાં હલકી નજરથી જોવામાં આવે છે અને બેતમીઝ તથા આળસુના બેતાબ મેળવશે; પરંતુ તે એના લીધે શરિઅત તથા કાયદાથી કદી પણ ઇપકાને પાત્ર નથી. જે માણસો તેના ઉપર નહિ રાંધવા અથવા મોઢું રાંધવા અથવા સ્વાદિષ્ટ નહિ રાંધવા બદલ ગુસ્સે થાય છે, અને તેણીને ઈટલાજ માટે શારીરિક અથવા માનસિક તકલીફ આપે છે તે મોટા જાલિમ છે. યાદ રાખજો, કે તેવાઓને કાલે કયામતને દીવસે ખુદાપાકના દરબારમાં ગુનેહગારોની હારમાં ઉભા કરવામાં આવશે !

કેટલાક યુરોપના પક્ષપાતી ઇસ્લામ ઉપર તોના મારે છે, કે ઇસ્લામે ઓરતોને ઘણા થોડાં હક્કો આપ્યાં છે. પરંતુ જોશે ઇસ્લામી કાયદા વાંચ્યા હોય તથા ઇસ્લામી નીતિને નજરે જોઇ નિષ્પક્ષપાતી અભિપ્રાય આપ્યો હોય, તે તેઓની ખોટી તોલમતો ઉપર નરર દસશે.

હમારો આ દાવો છે કે, ઇસ્લામે જે હક્કો ઓરતોને આપ્યા છે, તેટલા ખીજ કોઇ પણ ધર્મે આપ્યા નથી. અને એ વાતની સાબિતીમાં આ પુસ્તકમાં ફક્ત પરમખીઓનાજ અભિપ્રાય લખેલા છે.

આ ચોપડી પ્રખ્યાત ફ્રેંચ લેખક ડૉક્ટર ગુસ્તાવલિખાનના પુસ્તક “ તમહુને અરબ ” ના થોડા ભાગનો કેટલાક વધારા સાથે તરજુમો છે. એ લેખકે એવું સરસ લખ્યું છે કે, કોઇ ધર્મચુસ્ત મુસલમાન પણ એથી વધારે લખી શકતો નથી. એટલુંજ નહિ પણ તે સવળા આક્ષેપો અને એતેરાઝો જે હમારા ધર્મ તથા પિગમ્બર (સલ.) તથા કુરાન (શ.) ઉપર વારંવાર કરવામાં આવ્યા છે, તે પુરાવા સાથે દુર કર્યા છે; બહુકે તેણે સાબેત કરીધું છે કે, એ એતેરાઝ કરનારા સખવ પક્ષપાતી, એઇનસાફી, અને બહેલ છે. ગરઝ, ઇસ્લામ વિષે આજ સુધી આવું મહાન અને અપક્ષપાતી કોઈ પુસ્તક લખાયું નથી. અને ઇંગ્રેજી ભાષામાં તો આવા પુસ્તકોનો દુકાળ છે.

મારે આ જગ્યાએ શમશેલ આલોમા સૈયદઅલી ખિલ-ગ્રામી ખી. એ. એલ. એચ. જી. એસ. પરિષદ સંસ્કૃત મદ્રાસ યુનિવર્સિટીનો મોટો ઉપકાર માનવો જોઇએ કે, તેઓએ ડૉક્ટર ગુ-સ્તાવલિખાનના અસલ ફ્રેંચ પુસ્તક “ તમહુને અરબ ” ના કેટલાક વધારા સાથે હિંદીમાં તરજુમો કર્યો છે. અને એવી રીતે હામની

સેવા બળવી છે. અને સેવકે તેના ઉપરથી ગુજરાતી ભાષામાં થોડા ભાગનો આ તરજુમો કર્યો છે. અને ધરાદો છે કે કુરમદ મળેથી ઇન્શાઅલ્લાહ બાકીના અગત્યના હિસ્સાનો તરજુમો કરી આ ચોપડીના બીજા ભાગ તરિકે દ્રોમ સમક્ષ રજુ કરીશ.

પ્રો. સૈયદઅલી ખિલગામી જેવા વિદ્વાન માણસોની આપણી કામમાં ઘણી જરૂર છે. એઓ ઉર્દુ, અરબી, શરમી, ઇંગ્રેજી, સંસ્કૃત તથા ફ્રેંચ વિગેરે ભાષા ઉપર સારો કામુ ધરાવે છે. એઓએ મત્તકર પુસ્તકનો તરજુમો કરવામાં ઘણી મહેનત ઉઠાવી છે. અને મહેનત પ્રમાણે પુસ્તક પણ વાળું વખાણવા લાયક બન્યું છે. જેનું કદ લગભગ ૮૦૦ પાનાનું છે. અને જેમાં ૧૪૨) સરસ ચિત્રો પણ જોડવામાં આવ્યાં છે. તેમ કાગળ ઘણા સરસ વાપર્યાં છે તે બાંધણી વિલાવટી બની છે, જેથી દેખીતું છે કે મોટા ખર્ચ થયો હશે, તેથી કીંમત પણ ઘણી મોંઘી એટલે રૂ. ૨૩) છે. એથી જરીજ લોકો તો તે પુસ્તક ખરીદી શક્તાંજ નથી, પરંતુ જે દરેક લાયજેરી તથા કુતુબખાનામાં એની એક એક નકલ રાખવામાં આવે તો, મુસલમાનોને ઘણો લાભ થવા સંભવ છે. એમાં મુસલમાનોની શરઆતથી તે છેવટ સુધીની ફક્ત હાલત વિગતે લખી છે. જે વાંચવાથી તે આગલી શાનશોકત આપણી નજર આગળ એકવાર પાછી વાજ થાય છે.

રાજેશ્રી ઠાકોરલાલ નરોત્તમદાસ પટેલ, વકીલ વરીષ્ટ ન્યાયાધિશી, રાજ્ય વડોદરા, એમણે મહારા પિતા મોહની મોહમદ વલી અલ્લાહ સાથેની દિલ્લી દોસ્તી અને મોહમ્મતની લાગણીને લીધે પોતાને લાલ ધણું કામકાજ હોવા છતાં આ પુસ્તકની ભાષા શુદ્ધ કરવામાં અમુલ્ય વખતનો ભોગ આપી મદદ કરી છે, તે બદલ તેમનો ઉપકાર માનું છું.

અને તેઓ દરેક પ્રકારની ધાર્મિક સેવા બજાવવાને સ્થાને શક્તિવાન થાઓ, એવી મુખ નાચિકની તે ખુદાપાકની બારગાહમાં નમ્રતા પૂર્વક દોઆ છે; આમિન !

હવે મારે ખાસ તરખુમા સમઘી બે બોલ લખવા છે. મેં આ તરખુમામાં મારી બનતી કોશિશે તદ્દન સાદી અને રોજીન્દા બોલાવી બાપા વાપરી છે કે જેથી ગુજરાત તથા કાઠિયાવાડના મુસલમાનો તે વગર અડચણે સમજી શકે. છતાં ભુલ થઈ હોય તો વાંચકો સુધારી સેવા મહેરબાની કરશે, એવી આશા રાખું છું.

આ મહાર્ પહેલું પુસ્તક છે, તેમ માયુસ માવ ભુલને પાત્ર છે, જેથી દેખીતું છે કે કાંઈ ભુલ થઈ હશે; તેથી વાંચકો સમજાવનાંતી છે કે અમાં જે કાંઈ ભુલચુક તેમને નજરે પડે તે સુધારવા તમન્ના લેશે; અને કાંઈ જણાવવા જેવી બાબત હોય તે સેવકને લખી જણાવશે તો તે ધ્યાનમાં લઈ, બીજી વખત સુધારી લેવામ આવશે.

છેવટે મારે તે પરવરદિગારનો એકસાન માનવો જોઈએ, કે તેના ફઝલો કરમથી અને તેના રમુલ હઝરત મોહમદ (સલ્લ) ના તુફલથી ખાદિમ આ નાનકડી ચોપડી પહેલ્લીવાર લખી પ્રસિદ્ધ કરવાને શક્તિવાન થયો છે. ઓ ખુદા ! તું એને કમુલ કર, અને મકમુલે આમ કર; અને મરા દરેક કામમાં જેમ મદદ કરી રહ્યો છે તેમ કરતો રહેજે. આમિન યા રખમુલ આલમિન !

દી ચેહ અખલાકે મોહમદને તરકકી દીનક,

હે ગલત, ઇસ્લામ ફેલા ઝોરસે શમશીર કે.

હાલતે કોમી ખદલ દે જલ્દ મેરી ઓ ખુદા !

અખ ગિરાંહે હમપે ચેહ લખ્હે બોહોત વાખીરકે.

પ્રસિદ્ધ કર્તા.

૧ જે અક્ષરો નીચે ટપકાં પાડ્યાં છે તેના ઉચ્ચાર ગળામાંથી કાઢવા

ઇસ્લામ અને નીતિ.

પ્રકરણ પહેલું.

ઇસલામની અસર

હમો^૧ આ જગ્યાએ તે ફરમાનો (નિયમો) લખવા માંગતા નથી કે જે ઇસ્લામના પેગમ્બર હઝરત મુહમ્મદ (સલ.) એ તેરસો વર્ષ પહેલાં મુકરર કર્યા હતાં. પરંતુ કુરાન (શ.) ના ફરમાનો લખેલાં છે. અને લખેલા ફરમાનો તથા તેની ક્રિયામાં મોટા ફરક છે, કે જે ફરમાનોની ઘડવનો અંદાજને તેની ચાલચલકત ઉપરની અસરથીજ થઈ શકે છે; જેથી હમારે જોવું જોઈએ કે મુસલમાનોના ચાલચલણ ઉપર કુરાન (શ.) ના ફરમાનોની અસર કેટલી થઈ છે, અને આ વપાસ માટે જરૂર છે કે, જે હજી સૂઝી કરવામાં આવ્યા નથી. તેવા યોગક ખુલાસા હમો કરીશું.

ઇસ્લામે જે અસર મુસલમાનો ઉપર નાખી છે તે ખીજા ધર્મો કરતાં કોઈ પણ રીતે ઓછી નથી. તે કોમો કે જે બહુ જુદી

^૧ જ ધો તરજુમો મુજ લેખકનાજ રાખ્દોમાં કરવામાં આવ્યો છે. જેથી જ્યાં પહેલો પુરૂષ વપરાયો હોય ત્યાં મુજ લેખક સમજવા.

જુદી છે છતાં જેને કુરાન (શ.)ના શરમાતોની હિદાયત કરવામાં આવી છે તે આજે તે અલ્લામેની તેટલીજ પાખંદી કરે છે; જે એ કોમોએ તેરસો વર્ષ પહેલાં કીધી હતી. કેટલાક મુસલમાન એવા મળશે કે, જેઓ ધર્મમાં ઘણા હુમેલા રહેતા નથી, અને થોડાક એવા પણ મળશે કે જે સ્વતંત્ર ખ્યાલના છે. પણ કોઈ માણસ એવો નહિ મળશે કે જે ઇસ્લામની ખાસ શરમાતો જેવાં કે નમાઝ, રોઝા વિગેરે છોડીને પોત્તીકા સ્વધર્મિઓની નારાજીતું કારણ થાય. કેટલાક ખ્રિસ્તિઓ સૌમોલ અર્થઘન (ચાર્જીસ રોઝા)ના દીવસોમાં રોઝા રાખે છે તેના કરતાં ઇસ્લામીઓના રમઝાન માસના રોઝા વિશેષ સખત છે. આ છતાં પણ આખી દુન્યાના મુસલમાનો એને ધણી નાંબાળ સાથે બળવે છે, એજ હાલ નમાઝનો છે. એશિયા તથા આફ્રિકાના સઘળા દેશોમાં જ્યાં મેં મુસાફરી કરી છે, ત્યાં જોયું છે કે, આ ઇસ્લામના પહેલા પગથિયાનો હમેશ વખતસર અમલ થતો હતો. મને એક વખતે નીલ નદી ઉપર એક એવા અરબના ટાળા સાથે સફર કરવાનો પ્રસંગ આવ્યો કે, જેમાં દરેક ગતનાં કેદી હતા. અને એઓને કેદ કરી પગોમાં બેડીઓ નાખી લઈ જવા હતા. મને ઘણા અચંબે લાગતો હતો કે, આ લોકો સખત સખતી ડયાં નહિ; અને જેઓએ દરેક ગતના સરકારી કાયદાનો ભંગ કર્યો હતો, છતાં તેઓ ધર્મના કાયદાને તોડવાની હિમ્મત કરી શકતા ન હતા. જ્યારે નમાઝનો વખત આવતો હતો, ત્યારે એ લોકો પોતાની બેડીઓ ઉઠાવી રૂક તથા સીજદો (મુસલમાનોની પ્રાર્થના-ક્રિયા) અને એક અલ્લાહની બંદગીમાં મશગુલ થવા હતા.

મુસલમાનોની હાલત (જે, યુરોપવાસી ધણી થોડી સમજે છે) ને સમજવા માટે હમુને જરૂર છે કે, હમો તેઓના આ ધાર્મિક અહકામો (નિયમો)ની સખત જાળવણીને હંમેશા લક્ષમાં રાખીએ. ધર્મ, જેની હમો ઉપર ધણી ઝોાડી અસર છે, તેની ધંસલામીઓ ઉપર ધણી વધારે છે. અને આજ ધર્મના સખ્યપથી તેઓમાં જોશ ઉત્પન્ન કરી શકાય છે. હકીકતમાં આજ ધર્મના લીધે તે ચાલુ દેર-દારમાં ફતેહમાંદી થઇ, જેણે મિસરમાં મોટી ખુનરેઝિ ઉભી કરીધી. મને આ ખાખતની સાબિતિ જેવી જળવા વખતે મળી તેવી ચોખ્ખી રીતે કદાપિ મળી નથી;—કે, ખીછ પ્રગ્નના અસહી વિચારો જાણુવા ઘણા કઠણ છે. જેના વિષે યુરોપના છાપા લખી રહ્યા હતા કે, મિસરી અરબોએ પોતીકા મુઠકી હક્કો મેળવવા માટે જળવેા કરીયા હતા. ખરી રીતે જેતાં તેઓ તે હકકોથી ખીલકુલ અજાણ્યા હતા. તેમને એક ખાદશાહની મરણ ઉપર ચાલવાની એટલે સૂધી આદત હતી કે તે એવા ખાદશાહના પ્રતિનિધિના પણુ સહેલાઈથી તાળેદાર થઇ ગયા. જે કોઇ તેમને અવલાહના નામ ઉપર બોલાવે તેને તેઓ હંમેશા માનશે. અને કદાચ તેના દીલમાં કાંઇ સવાલ ઉભો થશે તો તે આજ કે, આ માણુસ ખરી રીતે અવલાહનાજ નામ ઉપર બોલાવે છે કે નહિ ? જેનાર ધર્મ ચુસ્ત હોય અથવા ન હોય તે જરૂર આ મજબુત ધાર્મિક માન્યતાની ઇજ્જત કરશે. આજ માન્યતાએ અરબોના હાથે કોઇ કમાનામાં આખી દુન્યાં પ્રતેદ કરાવી. અને આજ માન્યતાને લીધે આજે તે પોતાની સઘળી મુસિ ખતોને રાજખુશીથી કમુલ કરી રહ્યા છે. દરેક માણુસ સમક્ષ આ માન્યતા એક એવા આરામ અને રાહતની છાંયે ઉભી કરે છે કે, તેમા સંતોષ અને શાંતિ આવી જાય છે. બરખિયાના ખમુચેનની આ-

શાઓમાં (જે તેઓને હમણા મળેલા નથી, તે) પોતાને બીલકુલ નાહિમેદ થવા દેતા નથી. અને નાહિમેદીના ખરાખ પરિણામથી બચે છે. જે લોકો આત્મ વિચારોને હલકી નજરથી જુવે છે, તેમને ધન-સાધની દ્રષ્ટિથી જોઇએ કે તેઓ આવી જાતના વિચારોને જેમાં દેશનું નામ, પદ્ધતિના શોખ, મોહજ્વલત અને દરેક કલ્પિત ભવિષ્યની સારી આશાઓ, જેના પછાડે આપણે આપણી ઉમર ગુજારી રહ્યા છીએ; તેને નજરે જોયા વગર તેમાં જોડાયેલા છીએ. વળી જો કે આ વિચારો પણ છેવટે આશા અને કલ્પનાથી ભરપૂર છે. તોપણ આજ આશાઓ અને કલ્પનાઓએ આજ સુધી માણસ માત્ર પાસે મોટાં મોટાં કામો કરાવ્યાં છે અને એની જગ્યાએ બીજા કિ-તેજન ના માર્ગો બનાવી શકે તેવો કોઇ પણ માણસ હજુ સુધી પેદા થયો નથી.

પ્રકરણ બીજું. ઇસ્લામની નીતિ.

કુરાન શરીફના નીતિના કાયદા ધણા સારા છે, સખાવત, પ્રમાણિકપણ, મહેમાનગીરી, બાઇચારો ધીરજ, બલમનસાઇ, કરકસર, માયાપની ધૃઢગત, રાઉડી તથા અનાથની સંભાળ, અને બુરાઇને બદલે બલાઇ કરવી, જેની વારંવાર વાકીદ છે. આ સધળા ઉત્તમ ગુણોની તાલીમ કરવામાં આવી છે.

તે રીતિ નીતિ (અખલાક) જે કોઇ પ્રજાના પુસ્તકોમાં લખેલી છે, તે વેતવાથીજ કાંઇ વધારે ફાયદો થતો નથી. કાંઇ ધર્મ એવો નથી કે જેની અખલાકી તાલીમ ધણીજ સરસ ન હોય. પરંતુ પ્રજાની હાલત ઉપર નજર નાખતી વખતે, હમારા માટે ફાયદાકારક જે અખલાક તેઓને શિખવવામાં આવ્યા છે તે નથી, પણ જે અખલાક તેઓ પાળે છે તે છે. અને આથી સાબેત થાય છે કે, પુસ્તકી નીતિમાં અને વ્યહારીક નીતિમાં ધણુ કરી અરસપરસ ધણું થોડું મળવાપણું છે.

થોડાજ દીવસોની મુસાફરી અને દુન્યાની બધી પ્રજાની રહેણીના અભ્યાસથી માલુમ પડી આવે છે, જે પુસ્તકો મારફત અસંભવિત છેકે ધર્મ તથા નીતિ એક બીજાથી વદન અલગ છે. જે

ખરેખર એમાં ઘાટેા સંબંધ હતે તો જે પ્રજા ઘણી ધર્મચ્યુસ્ત છે તે, ચાલ ચલકતમાં પણ સારી હોયી જોયવી હતી; પરંતુ ખરી રીતે સ્થિતિ એથી બીલકુલ કલટી છે. મારા અભિપ્રાયમાં રૂપેન અને રૂસ યુરોપના એ દેશો છે જેમાં ધર્મના નિયમોની બહારથી ઘણીજ પામન્દી કરવામાં આવે છે. અને જે મુસાફરોએ આ દેશોની હાલત સારી રીતે જોઇ છે, તે મહારા મતને મળતા થશે એવી મતે ખાતરી છે. ચાલ ચલગતમાં આ અને પ્રજા ઘણી પડતી દશામાં છે. જેથી માલમ પડ્યું છે કે કોઇ પ્રજાના નીતિના કારણે, તેમનાં ધાર્મિક નિયમોમાં શોધવાં નહિ જોઇયે. હું ફરીથી કહીશ કે દરેક ધર્મમાં સરસ નીતિના નિયમો છે, અને જો આ નિયમો મુજબ અમલ કરવામાં આવે તો સઘળી દુનિયામાં મુખ શાંતિના સમય આવી જાય. પણ જેવી રીતે આ નીતિના નિયમોનો અમલ કરવામાં આવે છે, તે હવોપાણી, રહેણી, પ્રજા, જમાનો, અને બીજાં જુદા જુદા કારણોને લીધે બદલાતા રહે છે. અને આજ કારણસર એક ધર્મ પાળનાર જુદી જુદી કાંમોની નીતિ એક બીજાથી તદ્દન જુદાજ પ્રકારની હોય છે.

આ દલીલ દરેક ધર્મને લાયુ થાય છે; અને એમાં ઇસ્લામી ધર્મને પણ સમાવેશ થાય છે. નીતિના ફરમાનો જે કુરાન શરીફમાં લખેલા છે, તે પેતાની જગ્યા ઉપર જેમને તેમ છે, પણ હવે પાણી અને ઝમાનાના ફેરફારથી તેની અસરમાં ઘણો ફેર પડ્યો છે.

ઇસ્લામના શરૂ ઝમાનામાં અરબોની રીતિ નીતિ બીજી અધિક પ્રજા કરતાં, અને ખાસ કરી ખ્રિસ્તિ પ્રજા કરતાં ઘણી ચઢીયાતી હતી. તેઓનો ધનસાદ, તેઓની બહારતા, તેઓની બલ્લમનસાજ, અને ક્રિતાયેવી પ્રજા સાથે બાઇયારો, તેઓનું એકવચ પીપણું, તેઓની લસ્કરી વર્તણૂં;

આ બધી ખસલતો ઘણીજ વિચિત્ર અને ખીજી પ્રજા સાથે, ખાસ કરી ધાર્મિક લાઘવના વખતમાં યુરોપવાસીઓ સાથે અન્યથા પમાડનાર હતી.

જો હમો ધર્મની અસરને ધણું કરી સમજવામાં આવે છે, તેટલીજ માનિયે તો, હમારે કહેવું પડશે કે કુરાન શરીફની નીતિ બાઈબલની^૧ નીતિ કરતાં ઘણી ચઢીચાલી છે. કેમકે મુસલમાનોના અખલાક ઘણે દરજ્જે સારા છે. પરંતુ ઉપર હમો જે કાંઈ ધર્મ અને નીતિના અલગપણા વિષે કહી ગયા છીએ તેથી સાબેત થશે કે આ ખ્યાલ વદન ખોટો છે. મુસલમાનોના અખલાક ખ્રિસ્તીઓના અખલાક માફક ઉપર જણાવેલા કારણોસર બદલાવા રહ્યા છે. કેટલાક ઝમાનામાં તેણે ચઢતી પ્રાપ્ત કરી, અને કેટલાકમાં તે ઘટી ગયા. તુર્કોનું^૨ જીનુ રાજ્ય અને તેમની વ્યવસ્થાએ, તે પુર્વવાસીઓ જે તેઓના હાથ હેઠળ છે તેમના અખલાકને ઘણા ઘટાડી દીધા છે. જ્યાં એક બાદશાહ અને તેના સગાં સ્નેહીની મરજીજ કાયદા હોય; ત્યાં દરેક માણસ હજારો નાના નાના ધાવટી અમલદારોની પૈસા મેળવતી સખતીઓથી-કંટાળી ગયા હોય, જ્યાં કોઈ જનતા ઇનસાફની આશા ન હોય; અને કોઈ વસ્તુ પૈસા ખરચ્યા વિના મળતી ન હોય; એવા દેશમાં બેશક લાક્ષ્ય અનેજૂઠું સાધારણ અને સખ્યતા તથા બાઈબારો અશકય થઈ જાયછે. ખરેખર તે પુર્વ વાસીઓ જે તુર્કીની રૈયતછે તેની સખ્યતા ઘણી ઘટી ગઈ છે. પરંતુ આનો દોષ, ઇસ્લામ ઉપર થઈ શકતો નથી. જેવી રીતે આગલા સમયની ખ્રિસ્તી પ્રજાના અવિવેકો

૧. ખ્રિસ્તીઓનું ધાર્મિક પુસ્તક=બાઈબલ.

૨ ઉપર તુર્કોની જે હાલત દેખાડવામાં આવા છે તેટલી બધી ખરાબ નથી, તેમ ચાહુ સદીમાં તેઓએ ઘણા સુધારો કર્યો છે.

તો દોષ બાધબલ ઉપર સુધી શકાતો નથી કે જેઓ તેવા રાજ્યમાં રહેતા હતા.

જે કાંઈ ઉપર લખવામાં આવ્યું છે તેથી ચોખ્ખી રીતે સાબિત થશે કે યુરોપવાસીઓના આ શબ્દો જે હાલમાં અસાધારણ થઈ પડ્યા છે, કે ઇસ્લામી ધર્મેજ કેટલીક પુર્વની પ્રગતિ અલગો ન તેઓની હાલની સ્થિતિ ઉપર પડેલાં પડ્યા છે, તે કેટલા પાયા વિનાના છે ! આ માન્યતા આજ પ્રકારની ખોટી દલીલો ઉપર આધાર રાખે છે. જેના આધારે કહેવામાં આવે છે કે કુરાન શરીફના ફરમાનોએ વધુ લગ્નનો રિવાજ કાયમ કર્યો અને તકદીરની માન્યતા દિલ્લોમાં બેસાડા; જેવી મુસલમાનો સુસ્ત બની ગયા. અને ઇસ્લામે તેના અનુયાયીઓને તેજ ફરમાનો શિખવ્યાં, જેના ઉપર અમલ કરવો ધણો સહેલો હતો. જે કોઈ હમાગ દલીલો અધિયાં સૂંચી વાંચશે તે તુરત કહી શકશે કે, આ આલેખો કેટલા ખોટા છે. આપણે આગળ બેઠાં કે, વધુ લગ્નનો રિવાજ ઇસ્લામથી કેટલીક સદી પહેલાં મોજુદ હતો. અને કુરાનશરીફમાં આથી વધારે ખીલકુલ દબાવ કરવામાં આવ્યું નથી કે, જેટલું ખીજા ધાર્મિક પુસ્તકોમાં છે. આ ખ્યાલ અરબોના સ્વભાવના ભાગ હતો; અને એણે તેઓને ખિલકુલ સુસ્ત બનાવ્યા નથી, કેમકે તેઓએ એક ગંભીર રાજ્યની સ્થાપના કોંઈ હતી. હેવટે હમો આ પણ સાબિત કરી શક્યા હોય કે કુરાન શરીફના નીતિના કાયદા તેવાજ ચલીઆતા છે કે જેવા ખીજા ધાર્મિક પુસ્તકોના છે. બે ખરી રીતે ઇસ્લામે પુર્વના મુસલમાનોને ખરામ કયા હોય તો હમો ઉપર કહી ગયા હોય તેમ કેટલાક પુર્વવાસીઓ કે જે ન તો વધારે સ્ત્રીઓ

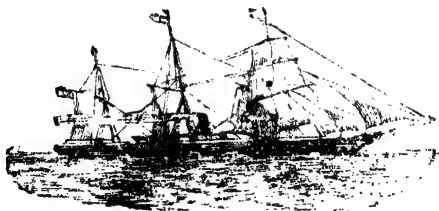
વાળા છે કે, ન તો તકદીરને માનવાવાળા છે તેવા શામ (સિરિયા)ના ખ્રિસ્તિઓએ આ પડતીથી બચવું જરૂરી હતું. કેમકે મેં હમણા સૂધી કોઈ લેખક એવો નથી જોયો કે જેણે પુર્વની હાલત ઉપર નજર નાખી હોય, છતાં તેણે સ્વિકાર્યું નહિ હોય કે શામ (સિરિયા)ના ખ્રિસ્તિઓ નીતિમાં ત્યાંના મુસલમાનો કરતાં પણ ખરાબ છે.

હમો આ બાગને આ વિષય ઉપર પુરું કરી શકીએ છીએ કે કુરાન શરીફના નીતિના કાયદા ખીજા ધર્મના કાયદા જેવાજ સરસ છે. અને મુસલમાન તથા ખ્રિસ્ત બેઉમાં સમય, પ્રજા, તથા ખીજા કારણોના તકાવતને લીધે, જેમાં ધાર્મિક ફરમાનોને વધારે દબાવ નથી, તેમાં વિવેક અને સમ્યક્તાની પંક્તિ પણ જુદી રહી છે.

આ બનાવોથી જે નિર્ણય ઉપર હું આવું છું તે એ છે કે, જે પ્રજાએ ઇસ્લામના કાયદા સ્વિકાર્યા છે તેઓ ઉપર કુરાન શરીફના ફરમાનોની અવિસય અસર થઈ છે. ઘણાજ થોડા ધર્મોએ હદયો ઉપર રાજ્ય કર્યું છે અને શાયદ કોઈ ધર્મ એવો નથી કે જેણે આવું રાજ્ય ગાદલા દીવસો સુધી કર્યું હોય. કુરાન શરીફ પુર્વના સવળા સંસારોનું અસલી કેન્દ્ર છે. અને મુસલમાનોની નાનામાં નાના આદતો અને કાર્યો ઉપર એની અસર મોજુદ છે.

મુસલમાનોની રાજ્ય સત્તા હવે ઇતિહાસોમાંજ રહી ગઈ છે, પણ તે ધર્મ જેણે એ રાજ્યનો પાયો નાખ્યો તે હજુ ફેલી રહ્યો છે. હજરત મહમદ (સલ્વ) નો પડછાયો હજુ પણ તે કરોડો મનુષ્યના હદયો ઉપર પ્રકાશી રહ્યો છે, જે મોરોઝોથી ચીન સુધી અને હુમધ્યસમુદ્રથી સુર્યમંડળ સુધી પથરાયેલો છે. માણસ ઘણા રાજ્યોના હાથોમાં એક હથિયાર સમાન રહ્યો છે. પરંતુ એમાં સૌથી

વધારે ઘાતકી, જેની ખુશામત તથા બચમાં એણે પોતાની જિન્દગી ગુજારી છે; જેના માટે એણે બચાંકરમાં બચાંકર લડાઈઓ લડી છે. અને દુષ્ટ પાપો કર્યા છે; તે માલ્લેકો તથા બાદશાહો છે; જેના આત્મા (૩૬) કોઈ જુદીજ જગતમાં રહે છે. અને મૃત પક્ષીત બની હમારા આગળ આવે છે. જો કે આ ફક્ત જોશી અને પડછાયા છે, પરંતુ એનાથી હૃદય ધ્રુજે છે. ઘણા બાદશાહોએ દુન્યા ઉપર રાજ્ય કર્યું છે અને ખુદાના બંદાઓ પાસે પોતાના મન મુજબ કામો કરાવ્યાં છે; પણ કોઈને તે ખુદુર્ગો (ધર્મગુરુ)ની શક્તિ નસીબ થઈ નથી. જે આ જ્ઞાની દુનિયામાં ક્યારના ચક્રના ગત છે.

મુસ્લિમ ઓરતોની હાલત.

પ્રકરણ પહેલું.

વધું લગ્નના કારણો.

જે હમારે કોઇ પરકોમના રિવાજને સારી રીતે સમજવા હોય તો, થોડા વખત માટે પોતાની આસપાસની ઓગ્નેશી નજર ફેરવી, તે કોમની ખાસ સ્થિતિને ધ્યાનમાં લેવી જોઇએ. એમ કરવાને વધુ જરૂરત એટલા માટે છે કે, એકથી વધુ લગ્ન કરવાના ગિવાજ વિષે આપણામાં ઘણા ખોટા વિચારો ફેલાયલા છે. મુસલમાનોના કોઇ રિવાજ યુરોપમાં એટલો બધો ખરાબ અને બલકે ગણાતો નથી. તેમ જીજ્ઞા કોઇ રિવાજ માટે યુરોપી વાસીઓ ના વિચારો આટલા બધા ખોટા નથી. યુરોપી લેખકોના ધ્યાનમાં મુસલમાનોમાં થતાં વધુ લગ્ન જાણુ ઇસ્લામની જડ અને ઇસ્લામને ફેલાવવાનું તથા મુસલમાનોની પડવીનું મુળ કારણ છે, જનજીતેઆમાં

(૧) આ પુસ્તકમાં જ્યાં યુરોપ અથવા પશ્ચિમના રાજ્યો લખેલા છે ત્યાં યુરોપ જાંડ સમજવો તથા જ્યાં યુરોપી; યુરોપવાસી અને પશ્ચિમ વાસી રાજ્યો લખેલા છે ત્યાં પ્રિસ્તિ પ્રજા સમજવી. તેમ પુર્વથી એશિયા જાંડ અને પુર્વાસીઓ અરબો એટલે મુસલમાનો સમજવા.

થતાં વધુ લગ્ન છે; તે ગિયારી કમનસીબ ઓરતો માટે એવો ઘણો ઘોંઘાટ કરવામાં આવે છે કે તે હરમો^૧ ની ભીંતોમાં ખંધ, અને ગિલામણા દરવાનોના પાંખનાં સપડાયલી છે. અને તેમને તેઓના માલિકોની અદના નારાજી ઉપર બેરહમીથી કવલ કરવામાં આવે છે. આ ચિતાર વદન ખોટો છે અને હમને આશા છે. કે આ લેખ પુરો વાંચનારા જે યુરોપના પક્ષપાત પણાને એક વરદ્ધ મુકે તો ખચિત માનશે કે મુસ્લમાનોમાં વધુ લગ્નનો રિવાજ મંસારની ધણીજ સરસ રીતિ છે. તે કામો કે જેમાં એ રિવાજ ચાલુ છે તેને એ રિવાજનિતીની યોગ્ય ઉપર પહોંચાડી છે અને તેના ખાનગી સંબંધને મજબુત કર્યો છે. અને આ રિવાજનું પરિણામ એ છે કે, ખ્રિસ્તિઓ કરતાં ઇસ્લામીઓમાં ઓરતોની ઇર્જી વધુ પણુ ધણી છે.

પોતાના દાવાની દલાલ રજુ કરવા પહેલાં હમારે એ કહેવું જરૂરી છે કે વધુ લગ્નનો રિવાજ ઇસ્લામથી વદન અલગ છે. કારણ કે એ, હઝરત મોહમદ (સલ્વ)થી પહેલાં પુર્વની અધી પ્રજા જેવાં કે યાહુદો, ઇરાની અરબ વીગેરેમાં હતો, અને જે સોફાએ ઇસ્લામી ધર્મ સ્વિકાર્યો તેઓને ખાસ આ ખામતમાં કાંઈ લાભ થયો નથી. આજ સુધી કોઈ ધર્મ દુનિયામાં એવો મજબુત થયો નથી જે આવી જાતના રિવાજો જેવા કે વધુ લગ્ન વિગેરે સ્થાપે અથવા ખાત કરે. આ રિવાજ ફક્ત પુર્વના હવાપાણી તથા જાતિ ગુણો અને જુદા જુદા કારણોનું પરિણામ છે કે જેથી પુર્વની સામાજિક રીતભાવ જોડાયલી છે.

હવા પાણી અને ટાંમો ખાસિયતોની : અસર એવાં દેખીતા કારણો છે કે જે ઉપર આનાકાની કરવાની જરૂર નથી. ઓરતોના ખાસ સ્વભાવ, તથા વધુ એલાદની ખાહેશ, તથા તેની ખીમારીઓ વિગેરે તેને કેટલોક વાર પોતાના પતિથી અલગ રહેવા માટે મજબુર કરે છે. અને આ થોડા દીવસોનું અલગ રહેવું પણ પુર્વનાં હવા પાણી અને ટાંમી સ્વાભાવિકતા ને લાંબે ખેતી શકે તેમ નથી, જેથી વધુ લગ્નનો રિવાજ નક્કી થયો.

પશ્ચિમમાં પણ-જ્યાં હવાપાણી તથા સ્વભાવનું ખેતીના આ રિવાજ તરફ આટલું બંધું નથી ત્યાં પણ, એકજ લગ્નના રિવાજ નો ધારો, ફક્ત પુસ્તકોમાંજ છે. અને હું ધારું છું કે, કોઈ માણસ ના નહિ પાડશે કે આ રિવાજ આપણા અસલી સંસારમાં મળતો નથી. મને સમજ પડતી નથી કે પુર્વના વાજળી વધુ લગ્નને શું કારણસર પશ્ચિમના ખોટા (અભિચારી) વધુ લગ્નથી ઉતરતા સમજવામાં આવે છે ? પરંતુ હું કહીશ કે મુસલમાનોના વધુ લગ્નને ખ્રિસ્તિઓના એક લગ્નના રિવાજના રિવાજ ઉપર દરેક રીતે સરસાઈ છે. જેથી સારી રીતે સમજમાં આવે છે કે પુર્વવાસીઓ જ્યારે હમારા ખોટા શહેરોની સ્થિતિ જુવે છે ત્યારે તેમને હમારા વાંધા તથા આક્ષેપો ઉપર સખત અચંપો લાગે છે અને ક્રોધ છુટે છે.

આ રિવાજ જે પહેલાં ઉપર જણાવેલા સ્વાભાવિક કારણોથી ઉત્પન્ન થયો ને ધણો જલદી સંસારના કાયદામાં દાખલ થઈ ગયો. એ ધણીજ સહેલાઈથી સમજમાં આવી શકે છે; કેમકે પુર્વવાસીઓની વધુ છોકરાંની હોંસ, તેઓની ખાનગી ઝિન્દગીને આનંદ, તેઓને તે ધનસાફ જે યુરોપવાસીથી ઉલટો તેઓને, ઓરતોથી સંબંધ થયા

પછી તેણીને છોડી મેલવાન આડે હતો. એ સિવાય આ રિવાજને જે કાયદાએ મઝમૂત બનાવ્યો, તેના કારણે હું આગળ જણાવીશ, જે આ નિયમને માનવામાં આવે કે રિવાજ ધીમે ધીમે કાયદો બની જાય છે; તે હમારે આ પણ માનવું પડશે કે, યુરોપના વધુ ખોટા લગ્નના જે હમારા સંસારનો એક ભાગ છે તે કોઈ દહાડો કાયદાથી પણ બહાર રાખવામાં આવશે.

વધુ લગ્નના કારણોમાંથી કેટલાંક એવાં છે કે જેનું બ્યાન મેં હજી સૂધી કર્યું નથી. આ રિવાજ જે ખાસ પંકતિના માણસો સાથે સંબંધ ધરાવે છે તેના બ્યાનથી માલમ પડશે કે કેટલાક દેશોમાં જરૂરતે કેટલી હદ સૂધી આ રિવાજની સ્થાપના કીધી છે. યુરોપના ધર્મચુસ્ત લોકોએ પણ આ વધુ લગ્નના કારણોને જોઈ તેની અગત્યતા કમુલ કીધી છે. જેનું કે લેખક ડૉક્ટર મુસ્ચો લેપલે પોતાના “પુર્વના મજૂર વર્ગ” એ નામનાં પુસ્તકમાં ખેડૂતનાં વધુ લગ્નની જરૂરત જણાવે છે અને સાબિત કરે છે કે, આ રિવાજ શકત જરૂરતનાજ લીધે હસ્તીમાં આવ્યો નથી, પણ એરતો પોતે નારાજ હોવાથી પોતાના ધણીઓને જખરજસ્તી બીજાં લગ્ન માટે તૈયાર કરે છે. મુસ્ચો લેપલે લખે છે કે—“જેનું કે કુટુંબમાં મેંટા છોકરા ધણીજ નાની વયમાં લગ્ન કરે છે તેથી તેઓના પહેલી સ્ત્રીઓ કેટલાંક છોકરાં જનમ્યા પછી ધણી જલદી ધરડી થઈ જાય છે. અને તેઓ પોતે જીવાન રહે છે. એવો સ્થિતિમાં એમના સ્ત્રીઓ એઓને બીજા લગ્ન માટે કહે છે અથવા રાજપુત્રીથી બીજા લગ્ન માટે રજાં આપે છે. જે કે આ વાતથી અચંબો લાગે છે, કે કોઈ સ્ત્રી પોતે પોતાની ખુશીથી કેવી રીતે સોંકના આવવાને

સહન કરે છે. પરંતુ યાદ રાખવું જોઈએ કે મુમલમાનીની આ પંક્તિમાં ધરતું સઘળું કામ કાજ પછી તે ગમે તેટલું સખત કેમ ન હોય તોપણ તે સ્ત્રીઓને જ કરવું પડે છે. જેવું કે આ ખેડૂતોમાં ઓરતો ધરમાં ખેસી રહી શકતી નથી. તેણીને પોતાના કામે કરવામાં મદદ નિશાની જરૂર પડે છે. અને આ મદદ સગાઓથી અથવા તો લોંડી-ઓથી મળી શકે છે. સગાંસ્નેહી ધણું કરી મદદ માટે ઓછાં મળે છે; અને લોંડીઓ વધુ કરી ધણીના વપરાસમાં આવી જાય છે. જેથી એમાં અને ધરની સ્ત્રીઓમાં અદેખાઈ થાય છે. તેથી સહેલાઈથી સમજમાં આવી શકે છે કે એવી સ્થિતિમાં પહેલી સ્ત્રી જેને ઘડપણ આવવા લાગે છે અને ધરના કામકાજ વધતાં જાય છે તેથી તે પોતે જ બીજા લગ્ન માટે પોતાના પતિને કહે છે. ”

એ જ લેખક લખે છે કે, વધુ લગ્નના રિવાજના કારણમાં આ પણ એક મોટું કારણ છે કે પુર્વવાસીઓને હમેશાં વધુ ઓલાદની હોંસ હોય છે. એઓની નજરમાં વાંઝિયા (વગર ઓલાદના) રહેવા કરતાં દુન્યામાં બીજું કોઈ મોટું સંકટ નથી. થોડાં બાળકો થવા છતાં એમને હમેશાં વધારે ઓલાદની હોંસ રહે છે. અને આ એક મતલબને પાર પાડવા તેઓ એક પછી એક ધણી સ્ત્રીઓ સાથે લગ્ન કરે છે.

આજ લેખકે એ પણ દેખાડ્યું છે કે, આ પ્રકારના વધુ લગ્નથી સ્ત્રીઓમાં માંહોમાંહે કોઈ જાતની દુશ્મની અથવા અદેખાઈ થતી નથી. અલગત હમારા યુરોપના પક્ષપાતપણાને લીધે હમને આ કામ અશક્ય દેખાય છે. પરંતુ એ ફક્ત એટલા જ માટે કે આ રિવાજને આપણે આપણા જિયારો પ્રમાણે તપાસીએ છીએ અને

તે કોમોની નજરથી નેતા નથી કે જેમનામાં એ રિવાજ ચાલુ છે. કોઈ પણ પક્ષપાતને દૂર કરવા માટે લાંબા વખતની જરૂર છે, અને હમો વિચાર કરી શકીએ છીએ કે પુર્વના આ વધુ લગ્નના રિવાજ માટે હમારે હમારા વિચારો કેટલા અધા અદલવાની જરૂર છે. ખાસ કરી હમો તે પુરાના કાળ તરફ દ્રષ્ટિ નાખીએ છીએ ત્યારે માલમ પડે છે કે, તે વખતે એકજ સ્ત્રી આખા કુટુંબની બાંધડી થતી હતી અથવા ચાલુ સમયમાં હિંદુસ્તાનની કેટલીક કોમોને જોશું તો, તેમાં આજે પણ એકજ સ્ત્રી કેટલાક ભાઈઓની બાંધડી થાય છે.

પ્રકરણ બીજું.

સ્ત્રીઓ ઉપર ઇસ્લામની અસર

આ વંધુ લગ્નનો રિવાજ જે પહેલાંથી ચાલ્યો આવતો હતો, તે ઇસ્લામે અપ્રત્યાર કર્યો; એટલુંજ નહિ પણ, એણે પુર્વની સ્ત્રીઓની મિથિતિ ઉપર ઘણી સરસ અસર કીધી. આજ કાલ વગર વિચારે કહેવામાં આવે છે તેમ, તેને કુળઅવ અને બેષઝવ કર્યા વગર એણે ઓરતોની ઉન્નતિની સ્થિતિ, અને તેની પંકિત ને ઘણી આગળ વધારી છે. કુરાન શરીફમાં વારસાના જે કાયદા છે તે યુરોપના કાયદા કરતાં ઓરતોના હકમાં ઘણાજ લાભ કારક છે. બેશક કુરાન શરીફમાં યુરોપના સઘળા કાયદા પ્રમાણે જેમાં છુટાછેડાની રીતિ મંજૂર કરવામાં આવી છે. તેમ મુસલમાનોને પણ તલાકની રજા આપી છે. પરંતુ આ તલાકના કાયદામાં ખુલ્લી રીતે દબાવુ કરવામાં આવ્યું છે કે, જે ઓરતોને તલાક દેવામાં આવે તેણીની સાથે ઇનસાફથી વર્તવું.

ઓરતો ઉપર ઇસ્લામની અસર તપાસવાનો સરસ માર્ગ આ છે કે, ઇસ્લામ પહેલાં તેમની શું હાલત હતી, તે આપણે જાણવું જોઈએ- ઇસ્લામ પહેલાં સ્ત્રીઓ સાથે જે વર્તણૂક ચલાવવામાં આવતી હતી તેનો પત્તા અમને કુરાનશરીફની કેટલીક આયતો (વાક્યો) માંથી મળે છે:—

“ઓ મુસલમાનો! તમારી માતાઓ અને ધણિયાણીઓ, બેહનો અને ફાદલો, માસીઓ અને ભત્રીજાઓ, બાણીઓ:

અને દાઢ્યો (જેણે તમને દુધ પીવાડ્યું છે,) અને તમારી કુંચ બહેનો. અને તમારી સાસુઓ, અને જે ઓરતો સાથે તમે હમખી-સ્તર થઈ ચુક્યા છો તેમની આગલા ધરતી છોકરીઓ જેને ધણું કરી તમેજ ઉછેરો છો, એ (સધળી ઓરતો) તમને હરામ છે. પરંતુ જે આ સ્ત્રીઓ સાથે તમેજ સંબંધ કર્યો નહિ હોય, તે તેણીની આગલા ધરતી છોકરીઓ સાથે નિકાહ (લગ્ન) કરવામાં તમે કાંઈ ગુન્હો-પાપ કરતા નથી. તમારા (સગા) છોકરાઓની ઓરતો, અને જે બહેનોને એક સાથે એકો બનાવવી પણ તમને હરામ છે. " [સુરએ નિસા આયત ૨૩ મી.]

જે પ્રજા માટે આ કાયદાની જરૂર પડી તેનું વર્તન કેવું હતું તે આ આયતોથી માલુમ પડશે. પરંતુ જ્યારે જીના કાળમાં સધળી પ્રજાની પ્રજાના ચાલ ચલણ એવાજ હતા એ બાબત હમારા લક્ષમાં છે ત્યારે હમે અરબસ્તાનના જાહેર (અજ્ઞાન) લોકોને વધુ સખત નજરથી જોઈ શકતા નથી. જે ફરમાનો તેરેવ (યાહુદીનું) ધર્મ પુસ્તક; ના બાગ અદબારના, ૧૮માં પ્રકરણના, ૬૬ વાક્યથી તે ૧૮માં વાક્ય સૂઝી) માં લખેલા છે; તે પુરેપુરા આ ફરમાનો જેવાંજ છે. અને તેથી પણ માલુમ પડે છે કે, તે પહેલાં રીતિ નીતિ ધણીજ ખરાબ હતી.

અજ્ઞાન કાળમાં સ્ત્રીઓને માણસો તથા પશુ વચગાળેનું પ્રાણી સમજવામાં આવતું હતું; તેનું કામ ફક્ત મનુષ્ય જાતિનો વધારો કરવો, અને પુરુષોની સેવા બજાવવી એ હતું. કન્યાઓનું જન્મવું એ એક કમનસીબી સમજવામાં આવતી હતી; અને તેને જીવતી દાટી દેવાનો રિવાજ હોઈ, તે સંબંધેનો અખત્યાર એક મરઘી કાપવાની સત્તા પ્રમાણે મળેલો હતો મુસ્લિમો કોસાનડી પસ્વાલએ હઝરત મોહમદ (સલ.) અને કેસ શેખ બની તમીમના સ્વાલ જવા-

બની નકલ કરી છે, તે ઉપરથી અરખોના છોકરીઓ ત્રણે કેવો વિચાર હતો ને માલમ પડે છે. હઝરત મોહમદ (સલ.) એક છોકરીને ખોળામાં બેસાડી ખવડાવી રહ્યા હતા તે વખતે,

કંસે પુછ્યું—“આ કયા પ્રાણીનું બચ્ચું છે, જેને તમે ખવડાવી રહ્યા છો.”

હઝરત (સલ.) મે જવાબ આપ્યો—“એ મારું બાળક છે.”

કંસે કહ્યું—“ખુદાની કસમ! મારે ત્યાં એવો ઘણી છોકરીઓ થઈ પણ મેં ને મોને જીવતી દાટી દીધી; અને કોઈને પણ નહિ ખવડાવ્યું.”

હઝરત (સલ.) પ્રમાણ્યું—ઓ બેવકુફ! માલમ પડે છે કે અલ્લાહપાકે તારા હૃદયમાં કોઈ પ્રકારની મનુષ્ય લાગણી અર્પણ કરી નથી, તું એક મોટી ગલીસથી, જે માણસને આપવામાં આવી છે તેથી બેનસીબ છે.”

ઇસ્લામે સ્ત્રીઓ ઉપર શું અસર મીઠી તે આપણે જાણવા ચાહતા હોઈએ તો, આપણને ઇસ્લામની ઉત્પત્તિના સમયમાં તેમની સ્થિતિ જોવી જોઈએ. હમો હવે નોંધીશું તે સ્ત્રીઓ ઉપરથી માલમ પડશે કે, ઇસ્લામની ઉત્પત્તિમાં સ્ત્રીઓને તદ્દત તેજ પંક્તિ આપવામાં આવી હતી કે જે લાંબી મુદત પછી યુરોપમાં મળનાર હતી; એટલે કે રુપ્સમાં જઈ વસેલા અરખોના લશ્કરી સહયુક્તો યુરોપમાં દાખલ થયા ત્યારથી ત્યાં સ્ત્રીઓને માન આપવાનું શરૂ થયું. આપણે જાણ ગયા છીએ કે યુરોપવાસીઓમાં લશ્કરી નીતિ-જેનો એક મોટો ભાગ સ્ત્રીઓની વર્તણૂક હતી-તેઓ માંથી આવી. તેમ છતાં તે ધર્મ ઘણું કરી સમજવામાં આવે છે,

તેમ ખ્રિસ્તિ ન હોય; ખટકે ઇસ્લામ હતો કે જેણે ઓરતોને તેમની તે વખતની પહેલી હાલતથી ચઢતી પાયરી ઉપર આણી. યુરોપના અજ્ઞાન કાળના અમીર લોકો ખ્રિસ્તિ હતા છતાં ઓરતોને મિલકત માન આપતા ન હતા. અને આપણા જુના ઇતિહાસ વાંચવાથી એમાં મિલકત શંકા રહેલી નથી અરબોએ ખ્રિસ્તિઓને ઓરતો સાથે માનથી વર્તવું શીખવ્યું તે પહેલાં આપણા, જુના જમાનાના મોટા અમીરો અને અધિકારીઓ સ્ત્રીઓ સાથે ઘણીજ ખરાબ રીતે વર્તતા હતા. જેમકે—ગારાન લે લોહ રિનના ઇતિહાસથી શાહમિનના રાજ્યમાં સ્ત્રીઓ સાથે શું વર્તણુક થતી હતી. અને એ પોતે કેવી વર્તણુક કરતો હતો, તે માલમ પડે છે. “ શાહમિને એક દીવસ પોતાનો મહેલ સાથે વાદવિવાદમાં લગાડ કીધી અને તેણીના વળ પકડી ઘણી મારી, તથા પોતાના લોખંડના હાથાથી તેના વળુ દાંત તોડી પાડ્યા, જે કે, આ મારામારીમાં તેને પોતાને પણ એ ચાર ડોકા વાગ્યા હતા” આપણો હાલનાં જમાનાનો એક ગાડી હાંકનાર પણ એક ઓરત સાથે આવી જંગલી વર્તણુક કરશે નહિ.

અરબોની ઉત્પત્તિના સમયમાં સ્ત્રીઓની મંજૂર તથા માન આથી પણ સાબેત થાય છે કે તેમાં ઘણી દેળવાયલાં અને વિવેકીમાં ચાલાક ઓરતો નગર પડતી હતી. પૂર્વમાં ખલીફા અબ્બાસના રાજ્યમાં અને સ્પેનમાં ઉમય્યાનો રાજ્યમાં પેટલીક ઓરતોએ ઘણી નામના મેળવી હતી. વટલા—ખલીફા મોહમદ જે ઇ. સ. ૮૬૦, માં રાજ્ય કરતો હતો તેની છોકરી કરતમા (કારડોવામાં, એવીજ

પ્રખ્યાત કવિ હતી કે જેવી ગ્રીકોમાં સ્પાઈડર હતી. કાંડર, અખદુર હિમાન ત્રીજાના સમયના અરખ લેખોથી નકલ કરી લખે છે, કે, આ ખલીફા ઝાહરા શહેરના મહેલોમાં, મોજશોખના સાધનોમાં ખેસી પોતાની લોંડી મઝના, આઈશા (કરતાખની શાહઝાદી જેને હુયાનનો છોકરો લખે છે કે, તે પોતાના વખતની ઘણીજ ખુશસુરત, વિદ્વાન, અને અકલમંદ હતી.) અને સફીયાની શેરે (કવિતા)ને સાંભળ્યા કરતો હતો.

અલહાકિમ બીજાના સમયમાં ઇતિહાસ કર્તા લખે છે કે “આ જમાનામાં કેળવણી અને શાએરીનો કદર રૂપેનમાં એટલી વધી ગઈ હતી કે સ્ત્રીઓ પણ ઘરે માંજ મહેનત તથા શ્રમ લામ દાલમ શીખતી હતી, અને તેમાંની ઘણીક એક શાએરીમાં અને શિક્ષણમાં પ્રખ્યાત હતી. ખલીફાના મહેલ લખનાનમાં એક છોકરી ફાતેમા ઘણીજ ખુશસુરત હતી, અને વ્યાકરણ, કાવ્ય શાસ્ત્ર, ગણિત શાસ્ત્ર, તેમજ બીજા અનેક વિજ્ઞાનોમાં ઘણીજ પ્રવિણ હતી. તેનું લખાણ પણ ઘણુંજ સુંદર હતું; અને ખલીફાના બેદી કાગળો અને ચોપડીઓની નકલ પણ તેજ લખ્યા કરતી હતી. કાંઈનું કાવ્ય તેના કાવ્યની રસિકતા અને બંધને પહોંચી શકતું નહિ. આ છોકરની રચના પણ હંચા પાયાની હતી. અને સઘળા વિદ્વાનો એના કાવ્યની તારીફ કરતા હતા.

(૧) સ્પાઈડર ઘણી પ્રખ્યાત કવિ હતી અને તેણીએ એક નવો રાગ બનાવ્યો હતો. જે તેણીના નામથી પ્રખ્યાત છે. (૨) કાંડ રૂપેનનો પ્રખ્યાત વિદ્વાન હતો, એણે રૂપેનીશ ભાષામાં એક ઘણો ભરોસેદાર ઇતિહાસ-રૂપેનમાં મુસલમાનોના રાજ્યનો લખ્યો છે, જન્મ મ. ૨૧ ૧૭૬૫ મરણ ઇ. સ. ૧૮૨૦.

અને એના પાસે એક અમુલ્ય દગલો ઇલ્મી અને હુન્નરની ચોપડીઓનો હતો. બીજી છોકરી ખદીજા સરસ કવિ હતી, અને સુંદર ગાતી હતી. મરિઅમ ત્રીજી છોકરો હતી, તેણી અશખીલયાહના કુંડુંગની છોકરીઓને ઇલમ તથા શાએરી શીખવતી હતી, એની શીખવવાની હપ ધણીજ પ્રખ્યાત હતી: અને એની શાળામાંથી ધણી છોકરીઓ હોશિયાર થઇ નીકળી હતી. રઝિય-ગેતું નામ નજમુસ્સઇદ હતું. અને ગેને ખલીફા ખખ્દરહમાને આજાદ (મોકળી) કરી પોતાના છોકરા અલહાકિમને આપી હતી-તેણી, કાવ્ય તથા ફિરસા કલાણીમાં ધણી નામીયી હતી. ખલીફાના મરણ પછી એ પુર્વના બધા દેશોમાં ફરી હતી, અને દરેક જગ્યાના વિદ્વાનોએ એને ધાતું માન આપ્યું હતું.”

અરબોના વારેસો-ખામ કરીને તુર્કો-ના વખતમાં, ખલીફાઓની આગલી ઉન્નતિમાં થોડોક આંચકા આવ્યો, અને સ્ત્રીઓનો દરજ્જો પણ ઘટી ગયો. પરંતુ હું સાબેવ કરીશ કે, આમ છતાં પણ ખુદ તુર્કોમાં એમની ઓરતોની સ્થિતિ યુરોપની સ્ત્રીઓ કરતાં સારી છે. જે કાંઈ ઉપર લખવાનાં આવ્યું છે તેથી માલમ પડશે કે, તે સ્ત્રીઓનું માન ઇસ્લામી ધર્મને લીધે નહિ, પણ મુસલમાનોની પડતી ને લીધેજ ઘટ્યું છે.

આથી સ્પષ્ટ થયું કે મારું આગતું કહેવું મિલકત ખરું છે, ને ઇસ્લામે ઓરતોની પંક્તિને ઘટાડવાને બદલે વધારી છે. આ વિચાર મેંજ પહેલો જાહેર કર્યો નથી; પણ મારા પહેલા મુસ્લો કેસાનડી પરવાનનો પણ એજ મત હતો અને હાલમાં મુસ્લો માથાલેમી સેંટલિસરે પણ એજ અભિપ્રાય આપ્યો છે.

ધસ્લામે સ્ત્રીઓની હાલતને ઘણી સુધારી છે અને એજ ધર્મ છે કે જેણે એમ કર્યું. ઘણી સહેલાઈથી સામેત ઘડ શકે છે કે, તે બધા ધર્મોમાં, અને બધી પ્રગત્યોમાં, સ્ત્રીઓની સ્થિતિ ઘણી ખરાબ હતી, જે અરઓની પણ પહેલાંથી હતી. મેં મહારા છેલ્લા પુસ્તકમાં આ બાબત સારી રીતે લખી છે, અને વાંચકોની ખાતરી માટે તે લખાણનું આ જગ્યાએ કુટુંબમાં વર્ણન કરું છું:—

ગ્રીક લોકો ઘણું કરી સ્ત્રીઓને એક હલકી પંક્તિનું પ્રાણી સમજતા હતા, જેનું કાર્ય ફક્ત ઘરનું કામ કરવું તથા ઓલાદનો વધારો કરવો એજ હતું. અગર કોઈ સ્ત્રીનું છોકરું સ્વભાવથી ઉલટું જન્મતું, તો તે સ્ત્રીને મારી નાખતા. મુસ્લિમ ત્રાપ લાંગ લખે છે કે— “સ્પાર્ટામાં જેનાથી કોઈ બહાદુર સિપાઈના જન્મવાની આશા ન હોય, તેવી અભાગી સ્ત્રીને મારી નાખતા હતા.” તેજ લેખક લખે છે કે—“જે વખત કોઈ સ્ત્રી એક બાળકનો જન્મ આપી ચુકતી હતી, ત્યારે દેશના લામ અર્થે તે સ્ત્રીને બોળ માણસની નસલ લેવા માટે તેના પતિ પાસે બિછીકી લેતા હતા.” ગ્રીકો પોતાના ઘણાજ સુધરેલા કાળમાં પણ રંડીઓ (વેસ્થા) સિવાય બીજી સ્ત્રીઓનું માન રાખતા ન હતા. અને એજ કારણસર આ રંડીઓ સિવાય બીજી સ્ત્રીઓમાં કોઈ જાતનું શિક્ષણ બિલકુલ ન હતું.

પુરાતન કાળના બધા ધારાશાસ્ત્રીઓએ સ્ત્રીઓ સાથે એવીજ સખતી કીધી છે. હિંદુઓનો કાયદો કહે છે “વક્ત્રીર, તોકાન, નરણુ, જહનમ (નર્ક) ઝેર, અને ઝેરી સાંપ એનાંથી કોઈ સ્ત્રી જેટલાં ખરાબ નથી.”

ગાઇબલમાં પણ એનાથી કાંઈ ઓછું સખત નથી. એમાં પણ લખ્યું છે કે, “ઝારત મોત કરતાં વધારે કડવી છે.” પુરાના સમયના ધર્મકથનમાં લખ્યું છે કે “જે કોઈ પુદ્ગલો વડાલો છે તે પોતાને ઝારતથી બચાવશે; હજાર માણસોમાં મેં એક પુદ્ગલો વડાલો જોયા છે, પણ આખા જગતની સ્ત્રીઓમાં એક સ્ત્રી પણ એવી દેખાતી નથી કે, જે પુદ્ગલો વડાલો હોય.” જુદા જુદી કામોની પ્રદેવનો પણ સ્ત્રીઓ માટે કાંઈ વધારે લાભકારક નથી સ્ત્રીનાઓમાં પ્રદેવત છે કે, “પોતાની સ્ત્રીની વાત સાંભળવી જોઈએ, પણ તેને ખલકુલ માનવી ન જોઈએ. રૂશમાં કહેવત છે કે “દસ સ્ત્રીઓ વચ્ચે એક આત્મા હોય છે.” ઇટાલીયનોનું કહેવું છે કે, “ઘેડો સારો હોય અથવા ખરાબ છતાં તેને ચામકની જરૂર છે, તેવીજ રીતે સ્ત્રી સારી હોય અથવા નકારી તેને મારની જરૂર છે.” સ્પેનીશોમાં કહેવત છે કે,—“ખરાબ સ્ત્રીથી ‘અચવું’ જોઈએ પરંતુ મોહિની સુત્ર ઉપર કદી ભરોસો કરવો નહિ.” હિંદુ, ગ્રીક, રોમન, અને હાલની બધી પ્રગતિ કાયદા સ્ત્રીને લોડો અથવા નાનું બાળક સમજે છે. મનુનો કાયદો કહે છે કે,—“સ્ત્રી નાની વયમાં માઆપની તાળેદાર છે, જુવાનીમાં ધણીની, અને ઘણી પછી પોતાના છોકરાઓની, અને જે છોકરા ન હોય તો પોતાના કુટુંબની; કારણ કે, કોઈ સ્ત્રી કદીપણ સ્વતંત્ર જિંદગી ગાળી શકે એવી લાયક નથી.” ગ્રીક અને રોમન કાયદા અને મગતાજ છે. રોમનોમાં મરદની પર્તણુક પોતાની સ્ત્રી સાથે ઝૂંઝમ ભરેલી હતી. સ્ત્રી એક લોડીની પંક્તિએ ગણાતી હતી, જેના સંસારમાં કાંઈ ભાગ નહોતો. ધણી વગર ખીજો કોઈ તેના કાર્યોનો ચુકદો આપનાર નહોતો. અને ધણીને તેણીના જાનની પણ પુરી સત્તા

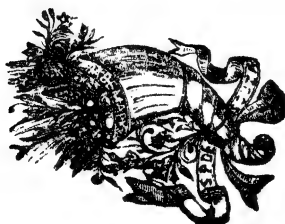
મંગેલી હતી. ગ્રીકોના કાયદામાં સ્ત્રીઓની હાલત આથી વિશેષ સારી નહોતી. અને તેણીને કોઈ પ્રકારનો હક નહોતો, એટલે સુધી કે વારસાનો હક પણ આપ્યો હતો નહિ.

જે કાંઈ ઉપર લખવામાં આવ્યું છે તેમાં આટલું ખીજું ઉમેરવા મર્યાદા છે કે, હાજના વપાસ કરનારાઓએ, ધર્મ તથા કાયદાથી નજર ફેરવી, સ્ત્રીઓનું પુરો કરવાં પંક્તિમાં ઉતરતું થતું. એ તેમનાં શરીર અને મન શક્તિ ઉપરથી સાબેવ કરવાનો નિશ્ચય કર્યો છે. ચાલુ જમાનામાં અહિયાં સુધી સાબેવ કરવાની કોશીશ કરવામાં આવી છે કે, ઉત્તરના માર્ગમાં ખુદિ અને સમજ શક્તિનું પ્રમાણ સ્ત્રીઓમાં દીવસે દીવસે પુરો કરતાં વધતું જાય છે.

આપણે એમ પણ સમજવું જોઈએ નહિ કે, અરબોએ પુરાના કાળની ખીજ પ્રજા કરતાં ઓરતોની ધર્મી વધારી, તેમને ખુદિ તથા સમજ શક્તિમાં પુરોપાધી ઉતરતી નહિ ગણી; કેમકે એમના સામે પણ સ્ત્રીની વફાદારી ઘણી શક ભરેલી હતી. એઓ તેણીને ઘણી સુંદર અને મનમોહન પ્રાણી સમજતા હતા, જેથી માણસ પોતાના દિલને ખુશ અને મુસીબતોને દુર કરી શકે છે; અને તેની વફાદારી ઉપર પુરેપુરો વિશ્વાસ થઈ શકતો નહોતો. પરંતુ એ બધું ઇસ્લામ પહેલાં તેઓમાં હતું. હજરત મોહમ્મદ (સલ.)થી બેડબાર વર્ષ પહેલાં હિંદુસ્તાનના પુરાણા ધર્મશાસ્ત્રીઓએ આ અવિશ્વાસને ઓખખા શબ્દોમાં જાહેર કર્યો છે કે, કોઈ સ્ત્રીને ઝિનાકાર (બલિયારી) કહેવા માટે ફક્ત આટલું જ બસ છે કે, તે કોઈ પુરુષ સાથે એક ઇંદુ તળી શકાય તેટલી વાર એકાંતમાં રહી હોય.

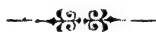
મનુએ જેટલો સમય સ્ત્રીઓને બલિયારી સમજવાને ફેરવ્યો છે, તે કેટલીક હદ સુધી ઓછો માલમ પડે છે. પરંતુ એ અભિપ્રાય

પુર્વવાસીઓનો નથી; બહુકે એ છે કે, તેમના અવિશ્વાસને લીધે સ્ત્રીઓને કોઈ પ્રકારની છુટ આપવામાં આવી નથી અને તેથી ઘરમાં બંધ રાખવામાં આવે છે. એઓને આ વાતની ખાતરી થતી ગઈ છે કે હિંસી ભાંડો અને દરવાનો એ બેજ સાધન સ્ત્રીઓની પવિત્રતા જાળવવાના છે. એમના કીરસા કદાણીમાં પણ એમનો એ ખ્યાલ ચોખ્ખી રીતે નજરે પડે છે (તે, વીચિત્ર “અલેફેલસ” જેવું કે હમો સઘળા જાણીએ છીએ, એક એવા દીપ્તિપ્રદાતા કંઈ કરવામાં આવી છે, જેથી, પણ સામેનું પ્રાપ્ત છે) કે સ્વાભાવિક રીતે સ્ત્રીનું કામ મરદને દેવો દેવાનું છે, અને જો તેણીને એક ચિંતનમાં પુરવામાં આવે, અને તે ઉપર એક દેવ પહેરો ભરતો લાય તોપણ, જેટલી વખત તેની ઇચ્છા થાય તેટલી વખત તેણી ઘેંકો દહા શકે છે. પુર્વ વાસીઓ જે પોતે કેટલેક અંશે ફિલસુફો પણ છે, તે પણ એમજ વિચારે છે કે, સ્ત્રીના સ્વભાવમાં તેવીજ એવકાશ છે જેની રીતે પક્ષીના સ્વભાવમાં ઉડવું. અને એમને પોતાની નસલ ચોખ્ખી રાખવાની ઘણી હોંસ છે તેથી, તેણીને બચાવવા માટે પોતાથી અનતો પ્રયત્ન કરે છે.

પ્રકરણ ત્રીજું.

અરખોના લગ્ન.

કુરાન શરીરના કાયદાથી દરેક મુસલમાનને ચાર લગ્ન કરવાની અને એ સિવાય લોંડીઓની અગણિત સંખ્યા રાખવાની પરવાનગી આપવામાં આવી છે. પરંતુ આ લોંડીઓના છોકરાં પણ પરણેલી જાયડીના જાળકો જેવાંજ કાયદેસર જાળકો ગણવામાં આવે છે.

ઘણી પોતાની જાયડીને બ્યારે ચાહે ત્યારે તલાકા (છુટા છેડા) દહ શકે છે; પરંતુ તલાક દીધેલી જાયડીના ખાવા પીવાનો ખંદોબસ્ત તેણે કરવો પડે છે.

બ્યારે લગ્ન કરવાં આટલાં સહેલાં છે, અને મરદ જોરતને ઘણી નાની વયમાં લગ્ન કરવાની આદત પડી ગઈ છે, તેથી સારી ગેતે, સમઝી શકાય છે કે, સ્ત્રીઓ અને પુરૂષોના સંબંધમાં યુરોપ કરતાં વધારે ઝગડા હશે. અને ખરું જોવાં એવુંજ છે. કોઈ પણ પારકા પુરૂષને પરણેલી સ્ત્રી સાથે મળવું ઘણું દુકલ છે; અને પારકા પુરૂષોને સ્ત્રીઓ સાથે છુટથી મળવાનો રિવાજ હમારી વજરમાં જોડો જોગ્ય માલમ પડે છે તેટલોજ પુરૂષવાસીઓની નજરમાં અજોગ્ય ગણાય છે. ડૉક્ટર ઈઝામયેર ઘણું ઠીક લખે છે કે “ એમ નહિ કહી શકાય કે, મુસલમાનોમાં સ્ત્રીઓની દુરાચારિ

અથવા અવિશ્વાસી થી આટલી બધી ખરાબી થાય છે, કે જેટલી ખ્રિસ્તિઓમાં એકજ સ્ત્રી પરણવાના રિવાજથી, વધુ સ્ત્રીઓ સાથે લગ્ન કરવાના રિવાજ કરતાં, મોટા પ્રમાણમાં ખરાબ અસર થાય છે.”

પુરુષોમાં સ્ત્રીઓની સખત સંભાળ રાખવામાં આવે છે. તે કદાપી પર પુરુષો સાથે મેળાપ કરી શકતી નથી, અને પુરુષો તથા આદર ઓઢિયા સિવાય બહાર નીકળી શકતી નથી. અને ઇસતમ્બોલમાં પણ તે કદી એખલી બહાર નીકળી શકતી નથી. આ કારણથી એમને ઘોંઘા આપવાની તક પણ મળતી નથી. જેથી એનો પશ્ચિમ વાસીઓને આ ખ્યાલ ઉપર અચંબો થવો ન જોઈએ કે, તેમની સ્ત્રીઓની પાવત્રતા યુરોપના સ્ત્રીઓ કરતાં વધુ છે.

ઘરના વડીલોનું માન જે હાલ દરેક ખ્રિસ્તિ પ્રજામાં ઘણું ઘટી ગયું છે, તે પૂર્વમાં હજી સૂચી તેવીજ રીતે ચાલુ છે. સ્ત્રી પોતાના પતિ સાથે ઘણી નમનવાદથી વર્તે છે, અને એના લીધે છોકરાં પણ તેને પગસે ચાલે છે. ઘરના વડીલોના ખરેખર મિત્રકુલ તેજ હકો છે કે, જે રોમનોના પુરાતન કાળમાં હતાં; અને આ આખતમાં પણ પુરુષવાસી હમારી અદેખાઈ કરતા નથી.

સ્ત્રીઓનું છુટાપણુ જે પશ્ચિમમાં ઘણુ વધારે છે, તથા દીવસે દીવસે વધતું જાય છે, તેને અરબો મોટી એમ ગણે છે. ઘણું કંઠી

(૧) હું આટલું વધારે કહેવા માગું છું કે, જે પ્રજામાં એક લગ્નનો રિવાજ છે, તેમાં પણ પરણેલી સ્ત્રીની ખરદાઈ ખરાબર વધતી જાય છે. જેનું કે જે આંકડા નીચે પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવ્યા છે તેથી માલુમ પડે છે કે, ફ્રાંસમાં ઇ. સ. ૧૮૮૦માં જિવાકારીના એવા કેસો જેનો પ-તો લાગ્યો છે. (જનો પ-તો લાગ્યો નથી તેની તો ગણતરીજ નથી) ઇ. સ. ૧૮૮૬ના આંકડા કરતાં નવ ઘણા વધારે હતા.

પુરુષ વીસ વર્ષની ઉંમરે અને સ્ત્રી દસથી બાર વર્ષની વયમાં લક્ષ કરી લે છે. અગ્નિરસ આ રિવાજની તારીફ લખ્યા પછી લખે છે કે, “અર્યોના ખાંતગી સંસારના રિવાજને ધણાજ લાભકારક અને ઉંચા પાયાના છે; એથી હમો ઇન્કાર કરી શકતા નથી.”

વધુ લગ્ન ઉપરાંત પુર્વના લગ્નમાં ખીજી પણ વિશેષતા છે, જે હમારાથી તદ્દન જુદી છે. કેટલાક યુરોપવાસીઓમાં (વાલ્વાર રીતે તે પંક્તિઓમાં, જે સારી રિથતિમાં છે) સ્ત્રીના તરફથી એક સારી રકમ મરદને જાહેજ (પેન્ડા) ના નામથી આપવામાં આવે છે. પુર્વવાસીઓમાં એથી ઉલટું છે, એટલે પુરુષ પોતાના તરફથી સ્ત્રીને પોતાની શક્તિ પ્રમાણે અમુક રકમ આપે છે.

પરણેલી સ્ત્રીઓના કાયદાના હકો જે દુરાન શરીર તથા દિક-દથી^૧ ધડવામાં આવ્યા છે, તે યુરોપની સ્ત્રીઓના હકો કરતાં ઘણા વધારે લાભ કારક છે. મુસલમાન સ્ત્રીઓને ફક્ત મહેર,^૨ મળે છે એટલુંજ નથી પણ તેણી પોતીકી મિલકત ઉપર પુરો કબજો ધરાવે છે, અને તેને કોઇ પણ વખતે લગ્નના ખર્ચમાં ભાગ આપવો પડતો નથી. જે વખતે તેણીને તલાક દેવામાં આવે છે, તે વખતે ખાધાખાઈ મળે છે, અને જ્યારે રંડાય છે ત્યારે એક વર્ષ સુધી ધણીની મિલકતમાંથી ખાધાખાઈ અને અમુક ભાગ વારસામાં મળે છે.

આ હકો ઉપરાંત સ્ત્રીઓનું ઘણુ માન રાખવામાં આવે છે. અને આ કારણેની લીધે પુર્વની સ્ત્રીઓની સ્થિતિ એવી સરસ છે

(૧) મુસલમાનોના ધર્મ સંબંધી પુસ્તકો.

(૨) મુસલમાનોમાં લગ્ન ક્રિયા વખતે અમુક રકમ ઠેરવવામાં આવે

કે, દરેક અપક્ષપાત મુસાફરોએ એનો સ્વિકાર કર્યો છે, જો કે તેઓએ પોતાના વિચાર પ્રમાણે વધુ લગ્નના રિવાજને ખરાબ કહ્યો છે.

મુસ્લોડી એમીસી વધુ લગ્નના રિવાજ ઉપર તદ્દન યુરોપ-વાસીની નજરથી જુવે છે, અને એક વિશ્વ લખાયુ લખો પુર્વની સ્ત્રીઓની હાલતને નીચે મુજબ શબ્દોમાં વર્ણવે છે:—“ ધણુ કરી સ્ત્રીઓની વિશેષ ધક્કું છે, અને તેણી સાથે પુરુષ જેવી વર્તણૂક ચલાવવામાં આવે છે. કોઈ પુરુષ રસ્તામાં કોઈ સ્ત્રી ઉપર હાથ ઉઠાવવાની દિનમત કરતો નથી, તે એટલે સૂધી કે લડાઈ ટંટા વખતે પણ એક અદના સિવાઈ બદલ્યાન સ્ત્રી સાથે ખરાબ રીતે વર્તી શકતો નથી. ધણી પોતાની ધણીયાણી સાથે ધણીજ નરમાશથી વર્તે છે. અને માતાની ધક્કું તો પૂજવા સમાન ગણી શકાય. કોઈ મરદ ઓરત પાસે મનુરી કરાવી તેણીની આવક લેતો નથી, પુરુષજ સ્ત્રીને આપે છે. અને તેણી પોતાના પિયરથી કપડાંલત્તાં તથા દાસીઓ સિવાય બીજું કંઈ લાવતી નથી. તલાકની હાલતમાં ધણી એટલી ખાધાખાઈ આપવા માટે બંધાયેલો છે કે જેમાં સ્ત્રી સુખથી ગુજરાન કરી શકે; અને આ મજાનુરી પુરુષને તેવી જાતની ખરાબ વર્તણૂકથી બચાવે છે, કે જેમાં સ્ત્રીને પોતે છુટાછેડા કરવાનો હક મળે” દેખીતી રીતે વધુ લગ્નના સમ્બંધમાં આટલોજ વાંધો ઉભો થઈ શકે છે કે, આ રિવાજ ઓરતોની જિન્દગીને મુસીબતમાં નાખે છે. આજ આક્ષેપ લાંબી મુદ્દતથી થઈ રહ્યો છે. પરંતુ ખરી રીતે એ તદ્દન ખોટો છે. અને જે યુરોપવાસીઓએ પુર્વના સંસાર પોતાની આંખે દોઢો છે તેઓ, એ ભુલનો સ્વિકાર કરે છે. મુસ્લો અખિ-રસ પણ જે આ રિવાજના વિરોધી છે, પરંતુ તેમની વિશ્વતા વધુ નથી; તે કમુલ કરે છે કે, સ્ત્રીઓની એ બાબતમાં બિલકુલ ફરિયાદ

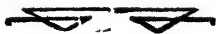
નથી. તે લખે છે “જો કે પુર્વની સ્ત્રીઓ પોતાની યુરોપની બહે-
નોની નજરમાં મુસીબતમાં સપડાયલી દેખાતી હોય, પરંતુ ખરી
રીતે તે પોતાને કેદી સમજતી નથી. અને કેટલીકવાર યુરોપની જે
સ્ત્રીઓ તેમની સાથે મળેલી છે તેમને કહ્યું છે કે, તે પોતાની
સ્થિતિ તેમની સ્થિતિ સાથે ગિલકુલ બદલવા ઇચ્છતી નથી.”

મુસ્લો ડી વવઝાની, કેરો (મિસરતુ પાયે વખત) ની
અલસનહ શાળાના અધ્યક્ષ પણ ધણી યોગ્ય રીતે
લખે છે કે, “મુસલમાન ઓરતો હરમની? બંધ ઝિન્દગીને
ખીલકુલ મુસીબતવાળી ગણતી નથી; કારણ કે તેણી એજ
જગ્યામાં જન્મી છે, અને અધિયાંજ હજીરી મોટા થઇ છે. તેણીના
વિચારમાં પણ આવતું નથી કે સ્ત્રીઓ માટે કોઇ ખીજ જગ્યા
અથવા એથી સગસ રહિ રહેવા માટે હોઇ શકે. યુરોપિયન સ્ત્રીઓના
છુટાપણાને તેણી ધિક્કાર પાત્ર ગણે છે. હરમજ તેણીની નાનપણની
રમતો તથા શરૂઆતની ખુશીઓ અને શરૂઆતના દુઃખોનું મેદાન
છે. કહે છે કે આદત ખીજે સ્વભાવ છે. અને હરમ પુર્વની
સ્ત્રીઓ માટે સ્વભાવ થઇ ગયો છે. આ બંધ જગ્યામાં
ફરવા હરવાની તેણીને એટલી બધી ટેવ પડી ગઇ છે કે
તેણી વિચારમાં પણ હરમ બહાર પગ કાઢવાનો ઇરાદો કરતી નથી.
જ્યારે લગ્નનો સમય આવી પુગે છે, ત્યારે તેણી પોતાની માની
હરમમાંથી નીકળી ધણીના હરમનાં જાય છે. તેણીના કાર્યો તદ્દન
નવાં છે, અને ઉંચા પ્રકારની કેળવણીથી તેણીની અભિલાષા
એટલે સૂધી વધી ગઈ છે કે, તેણી પોતાની ચાહુ ઝિન્દગીના
આનંદથી કંટાળી, ખીજ હાલતની ઇચ્છા કરે છે. એમના પતિ જે

કાંઈ સુખ સગવડ એમને માટે કરે છે તે એમને ધણીજ જાણી સંતોષી અને સુખી બનાવી દે છે. કેમકે મુસલમાનોમાં જોટલી ચીજો સારી છે તે હરમ માટે છે. અને દરેક મુસલમાન પોતાની સ્ત્રીઓના ઘરો પછવાડે સઘળી સગવડો અને મધુરતા પૂર્ણ કરે છે.”

એજ લેખક બીજી મોટી ભુલને ઇનસાફના દ્રષ્ટિથી દુર કરે છે કે, જે પુર્વની સ્ત્રીઓના અજ્ઞાનપણા વિષે પ્રખ્યાત થઈ ગયું છે. ખરી રીતે મુસલમાન ઓરતો યુરોપની કંચી પકિતનાં ઓરતો કરતાં વધારે શિક્ષણ પામેલી છે. તે લખે છે કે:—“હરમોમાં કેળવણી ના સાધારણ છે, અને ઘણી એવી સ્ત્રીઓ તથા છોકરીઓ મોબિલ છે કે જે અરબી, ફ્રેંચ, ઈંગ્લિશ, અને તુર્કી ભાષા લખી તથા વાંચી શકે છે. કેટલીકવાર હરમમાં જ્યારે મોટા ખાનદાનની મુસલમાન સ્ત્રીઓ એકઠા થાય છે, ત્યારે વાતચિત ફ્રેંચ ભાષામાં શરૂ કરે છે.” મારા ધાર્યાથી પેરિસમાં તો ઘણી થોડો એવી સ્ત્રીઓ હશે કે જે શુદ્ધ અથવા અશુદ્ધ પણ ચાર ભાષા લખી વાંચી શકે.”

જેથી દેખીતું છે કે, પુર્વની સ્ત્રીઓના સંસારની રૂઢિ તેણીની કેળવણીમાં તદ્દન આડે આવતી નથી. હમો ઉપર દેખાડી ચુક્યા છીએ કે અરબોની ચલતિના સમયમાં એવી ઘણી સ્ત્રીઓ હતી કે જે ઇસ્તમ તથા નીતિમાં પ્રખ્યાત હતી. જે લેખકોએ પુર્વની સ્ત્રીઓનાં અજ્ઞાનપણા વિષે લખ્યું છે તેઓએ કદાચિત તે લોંડોઓ ઉપર અનુમાન બાંધ્યું છે, જે પરદેશોથી વેચાતી રખાઈને આવી છે, અને કેટલાક હરમોમાં નજરે પડે છે આ તદ્દન એવું છે જેમકે હમો કોઈ પેરિસની આબરૂદાર આતુની કેળવણીનો અનદાજે તેણીની દાસીની હોંશિયારી ઉપરથી કરીએ.

પ્રકરણ ચોથું. પુર્વના હરમ.

અરબી ભાષામાં હરમ શબ્દ સામાન્ય રીતે જે ચીજ માન આપવા લાયક ગણાય છે તેના સંબંધમાં વપરાય છે; અને જ્યારે કોઈ મકાનને લગતી વાતમાં આ શબ્દનો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે, ત્યારે તેનો મતલબ વદન અલગ અને ખરેખર દરેક મુસલમાનની નજરમાં માન આપવા લાયકનો મકાનનો અમુક ભાગ. અર્થાત સ્ત્રીઓનો રહેવાનો ભાગ.

યુરોપવાસીઓમાં ઘણું કરી પુર્વના હરમો સંબંધી ઘણા ખોટા ખ્યાલો ફેલાયલા છે. તેઓ હરમને ફક્ત એક મોજ શોખની જગ્યા સમજે છે કે જ્યાં દુઃખી, કેદી સ્ત્રીઓ આળસાઈની ઝિન્દગી ગુજારે છે; અને પોતાની રિથિતિ ઉપર રહે છે.

અમે સાબેત કરી ચુક્યા છીએ કે આ માન્યતા વદન ખોટી છે. યુરોપની જે સ્ત્રીઓ પુર્વના હરમોમાં ગઈ છે ત્યાં તેમને એવી સ્ત્રીઓ જોઈ ઘણા અચંબો લાગ્યો છે, કે જે પોતાના પતિ સાથે પ્રેમ રાખે છે; ખાળકોને ઉછેરે છે; અને ધરતું સંવર્ણ કામકામ કરે છે; છતાં પોતાની હાલત ઉપર ખુશ છે. અને યુરોપની વાતુઓ સાથે તેણી પોતાની હાલત બદલવામાં એમ સમજે છે. આ વાતુઓ યુરોપની સ્ત્રીઓ ઉપર દયાની લાગણી સાથે દલગીરી જાહેર કરે છે કે, તેણી સંસારની જંગલ તથા શારીરિક મહેનતની વેડમાં

સપડાયલી છે. એથી વિરૂદ્ધ આ પુર્વની સ્ત્રીઓને ધરના કામકાજ સિવાય બીજું કંઈ કામ નથી, અને એમની નજરમાં તથા એમના પતિની નજરમાં એજ કામ સ્ત્રીઓ માટે લાયક પણ છે.

જે યુરોપ વાસીઓ પોતાની સ્ત્રીઓને વેપાર, હુન્નર અને બીજાં કામોમાં જોડાવવા દયાણુ છે. તેવાઓને પુર્વવાસી તેજ નજરથી જુવે છે, જે નજરથી હમો તે માણસને જોઈએ કે જે માણસ પોતાના ઘોડાઢાડતા ઘોડાને ધાણીમાં જોડી દે, અથવા તેના પાંચ ઘંટી ફેરવાવે. તેમની નજરમાં સ્ત્રીઓનું કામ ફક્ત પુરોનો જિન્દગીને મનોહર બનાવવાનું, તથા બાળકોને ઉછેરવાનું છે. જે સ્ત્રીઓ બીજા કામોમાં વળગેલી હોય તે પોતાની આ ફરજને સારી રીતે બજાવી શકે એમ મુસ્લિમ સ્ત્રીઓ બિલકુલ સ્વિકારતી નથી. જે પ્રજાના સંસારને માણસ પોતાની આંખે એકવાર જુવે છે તેની અસર હંમેશા તેના મન ઉપર રહે છે, અને હું ખાતરી પુર્વક કહી શકું છું કે, એજ કારણસર મારા પોતાના વિચારો આ બાબતમાં પુર્વવાસીઓને તદ્દન મળતા છે.

મારું એમ કહેવું નથી કે, હરમનો સઘળો અંદોઅસ્ત જોવો થવો જોઈએ તેવોજ છે, કેમકે તુર્કીના મોટા શહેરોમાં અને વિશેષ કરી ઇસ્તંબુલમાં હરલામી હરમો સારો સ્થિતિમાં નથી. ઇસ્તંબુલના હરમોનો સંસાર હાલમાં યુરોપનાં મ્હોટાં શહેરોના જેવોજ સવતંત્ર છે પાડોશના યુરોપવાસીની અસર, ફેશન તથા એશઆરામનો વધારો, અને છેલ્લી લગાઇ પછીથી દેશની કંગાલ સ્થિતિ એણે તુર્કીની નીતિને ઘણી બગાડી છે. અને હાલમાં અમીરોના હરમોમાં ઘણી ઓરતો એવી છે કે, દરવાનને લાલચ આપી તેમને મેળવવી એ કઠણ નથી.^૧

હમેશ્વે આ ભાગમાં તે દલીલોને લખી છે કે જે વધુ લગ્નના રિવાજની તરફેણમાં અને તેની વિરુદ્ધમાં રજુ થઈ શકે છે આ રિવાજની જે કાંઈ ખરાબીઓ છે તે તુર્કી અમીરોનાજ હરમોમાં દેખાઈ છે, જ્યાં વ્યભિચારી સંબંધ કરતાં પોલિટીકલ (રાજ-દર-બારી) પ્રપંચો વધારે છે. પરંતુ આ ખરાબીઓ વચલા વર્ગના લોકોમાં બિલકુલ નથી. જે પ્રકારનું વિવેચન ઉપર કરવામાં આવ્યું છે તેથી હરમોનો અંદાજો તેવીજ રીતે કરવામાં આવે છે જેવી રીતે યુરોપના કુવાર પણાની જિન્દગીનો અંદાજો વલાકના તેવા કેસોની બદનામીથી જે મુજબ દરરોજ છાપામાં કરવામાં આવે છે. હું ધારું છું કે તે જુદા જુદા બનાવો અને અભિપ્રાયો જે મેં ટાંક્યા છે તેથી આ પુસ્તકના વાચકોને ખાતરી થશે કે વધુ લગ્ન એક ઘણાજ સારો રિવાજ છે. અને ખાન્ગી જિન્દગી નો આનંદ, નીતિ અને દાયદાને માન આપવું એ પુર્વની પ્રજામાં ઘણું વધારે છે, કે જે આ રિવાજને પાળે છે. તે ઉપરાંત આ પણ સામેત થશે કે મુસ્લામ તે પહેલો ધર્મ છે જેણે સ્ત્રીઓની સ્થિતિ સુધારી છે. અને જેવી રીતે પુર્વમાં પશ્ચિમ કંતાં સ્ત્રીઓ હમેશાં આબરુદાર રહી છે તેમજ કેળવણી અને દાક્ષતમાં પણ તેણી પોતાની પશ્ચિમની બહેનો કરતાં સામાન્ય રીતે વધારે ચઢીયાતી છે.

પુર્વની ગુલામી.

હમારા યુરોપિ વાંચકોની નજર આગળ ગુલામ એ શબ્દ પડવાંજ અંક એવા ટોળાનું ચિત્ર ખેંચાઈ જાય છે, કે જે સાંકળામાં જકડેલા છે, ખોરાકને જદ્વે ચાખ્યા ખાઈ રહ્યા છે, અને મકાનને જદ્વે ભોયરામાં ફેદ છે.

આ યાત્ર અમેરિકાના ઈંગ્રેજો પાસે થોડા વર્ષ પહેલાં જે ગુલામો હતા તેમના સંબંધમાં ખડું કે ખોટું છે. તેની હું આ જગ્યાએ તપાસ કરવા માંગતો નથી. તોપણ શું આ માનવામાં આવે છે કે આ ગુલામોના માલિક પોતાના ગુલામો સાથે આટલે સૂધી ખરાબ વર્તણૂક ચલાવતા હતા? અને નિગ્રાને તેઓ પોતાની મિલકત સમજતા હતા, છતાં જાણી જોઈ તેનો નાશ કરતા હતા? હું કહીશ કે મુસલમાનોમાં ગુલામોની સ્થિતિ ખ્રિસ્તિઓમાં હતી તેથી વધુ જુદા પ્રકારની છે. પુર્વમાં ગુલામોની હાલત પશ્ચિમના ખાનગી નોકરો કરતાં પણ સરસ છે. તેને હંમેશા પોતાના માલિકના કુટુંબનું એક અંગ ગણવામાં આવે છે. અને હમોએ ઉપર જણાવ્યું છે તેમ તેઓ કોઈ કોઈ વાર પોતાના માલિકની ઘોડરા સાથે લગ્ન પણ કરી શકે છે; અને ઉંચી પંકિત ઉપર પહોંચી શકે છે. પુર્વમાં ગુલામ શબ્દ કોઈ જાતનો વિરસકાર પાત્ર ગણાતો નથી. અને કહી શકાય છે કે યુરોપના ખાનગી નોકરો કરતાં મુસલ-

માનોના ગુલામો પોતાના માલિકની પંક્તિમાં ઘણા વધારે ગણવામાં આવે છે.

મુસ્લિમો આખું લખે છે “ ઇસ્લામી દેશોમાં ગુલામીનો રિવાજ એટલો નજીવો એવો છે કે ઇસતમ્મોના સઘળા પાદશાહ જે અ-ફલ મોમેનીન છે તે, લોંડીઓના પેટથી જનમયા છે, અને આ કારણથી તેમની બહાદુરીમાં કાંઈ પણ ફરક આવ્યો નથી. જે પાદશાહોએ મુદત સુધી મિસર ઉપર રાજ્ય કર્યું તેઓ હંમેશા પોતાની સખ્યાને નવા બાળકો વેચાતા રાખી, તે મને છોકરા બનાવી, વધારતા હતા. ઘણીક વાર મિસરના અમીર ઉમરાવો ગુલામો ખરીદી તેમને ઉછેરે છે, તથા કેળવણી આપે છે, અને પછી પોતાની કોઈ છોકરી સાથે લગ્ન કરી પોતાની સઘળી મિલકતના માલિક બનાવે છે. કેંઈ શહેરમાં પ્રધાનો, સેનાધિપતિઓ તથા મોટા અલમદારો એવી જાતના નજરે પડે છે કે જેઓ પોતાના બાળપણ આદરે રૂપિઆથી બારસો સુધીમાં વેચાયા છે. ”

જે કોઈ મુસાફરે પુર્વની ગુલામી ઉપર વિચાર કર્યો છે તે સ્વીકારે છે કે, યુરોપ વાસીઓ ગુલામો ત્રિશ્વ જે કાંઈ પોકાર કરે છે તે તદ્દન પાયા વિનાનો છે. અને એમની નિયતો પણ ચોખ્ખી નથી મુસલમાનોનો મોટો દાવો આ છે કે, મિસરમાં ગુલામ ફક્ત પોતાના કહેવાથી ગુલામીની ઝુંસરીમાંથી મુક્ત થઈ શકે છે છતાં તેઓ છુટા થવાની માંગણી ગિરકુત્ત કરતા નથી. મુસ્લિમો અબ્ધિરસ એનું જ વર્ણન કરી હકે છે “એશક હમો આ વાતને છુપાવી શકતા નથી. કે, ઇસ્લામી દેશોમાં લોંડી તથા ગુલામોની ઝિન્દગી ઘણા સુખથી ગુજરે છે. ”

હં એવી જાતના ધણા અભિપ્રાય ટાંકી શકું છું, અને નીચે ચોડાક એવા માણસોના વિચારો ટાંકું છું કે, જેમણે ભિસરની ગુલામી હાલમાં જ નોંધ છે.

મુસ્લિમો શામી કહે છે કે ભિસરમાં ગુલામી એટલી બધી લોકમાન્ય, એવીજ સ્વાભાવિક, અને ફાયદાકારક છે કે, તે તદ્દન અંધ થાય તો ધણું નુકસાનકારક થઈ પડે. જે દીવસે મધ્ય આફ્રિકાના હાજી લોકો પોતાની લડાઈના કેદીઓને વેચી શકશે નહિ, તેજ દીવસે તેઓ તેમને મરત ખવાડવાને બદલે ખેતે તેને ખાઈ જશે. એથી જો કે ગુલામી એક ખરાબ રિવાજ અને મનુષ્ય લાગણીને માટે નામોશી બન્યું છે, તો પણ માણસોને ખાવું તેથી વિશેષ ખરાબ છે, અને જે વિચારો ભોજન પાત્ર બની જાય તેમને માટે તે ધણુંજ ખરાબ છે.

ત્યારે શું ઇંગ્લેન્ડના મનુષ્ય જાતિનું બહુ ઇચ્છનારાઓની નજર આગળ આ નિઝોરોના કોળિયા બની જવું, એ પારકા માણસની તાબેદારી કરવા કરતાં મનુષ્ય લાગણીને વધારે અનુસરવું છે ?

મુસ્લિમો વવઝાનિ કરોની અફઝલનહા શાળાના અધ્યક્ષ લખે છે કે-“ હાલમાં ગુલામોને આટલી બધી સ્વતંત્રતા મળેલી છે કે વગર દુઃખે તે જેમ ધારે તેમ ગુજરાન કરી શકે છે; પરંતુ આ કાયદાનો તેઓ તદ્દન લાભ લેતા નથી. તેઓ પોતાની તાબેદારની સ્થિતિ, કે જેમાં કંઈ જીલમ નથી, તેને હજારો જાતની મુસિબતો ઉત્પન્ન કરનારા છુટાપણા કરતાં ઉત્તમ ગણે છે. ”

ભિસરના ગુલામોની સ્થિતિ ખરાબ નથી પણ એટલી બધી સરસ છે કે તેઓ જે દરજ્જામાંથી આવ્યા છે, તે કરતાં તેમને ધણા આગળ વધાર્યા

છે. તેમના ધણા, ખાસ, કરી જે ગોરી ચામડીના છે, તેઓ તો મોટા મોટા ઓઢા પર પહોંચે છે. લોંડીનો છોકરો તદ્દન પરણેલી સ્ત્રીના છોકરા ખરાબર છે. અને જો તે કુટુંબમાં સૌથી મોટો હોય તો તે કુટુંબનું વડપણ ભોગવે છે. પેલી પ્રખ્યાત આદશાહોની ટોળી જેણે આટલી લાંબા મુદ્દત મિસર ઉપર રાજ્ય કર્યું, તે હંમેશા ગુલામોની ભરતી કરતી હતી. અલીએ ઇબ્રાહીમજી, અને અહરમની લ-લાઇમાં હારનાર બહાદુર મુરાદખે; એ સઘળા બજારોમાંથી વેચાતા રાખવામાં આવેલા ગુલામોજી હતા. આજે પણ ઘણા મોટા અમલ-દારો અને સેનાધિપતિઓ એવા મોજીજી છે કે જેઓ પોતાના બાળપણમાં ગુલામ હતા. તથા એવા ગુલામો પણ મોજીજી છે કે જેમને તેમના માલિકએ છોકરા તરીકે રાખી કેળવણી આપી પોતાની છોકરી સાથે પરણાવ્યા છે.

ગુલામો સાથે ફક્ત મિસરમાં આવી નરમાસ બરી વર્તણૂક કરવામાં આવે છે એમજ નથી, પણ સઘળા મુસ્લિમ દેશોમાં એમની સાથે એવીજ વર્તણૂક ચલાવવામાં આવે છે.

લેડી બ્લન્ટ—એક ઇંગ્લેન્ડવાનુ નજદની મુસાફરીમાં એક અરબ સાથે પોતાને થયેલી વાતચિતનું વર્ણન કરી લખે છે કે, “એક ચીજ—જે તદ્દન એની સમજમાં આવતી નહોતી તે—આ હતી કે, ઇંગ્લેન્ડ સરકારને ગુલામોનો વેપાર બંધ કરવાથી ફાયદો શું છે ? મેં કહ્યું કે એ ફક્ત મનુષ્ય લાગણીનો હેતુ છે; તેણે જવાબ આપ્યો કે એ ખરું છે પણ ગુલામોના વેપારમાં કાંઈ પ્રકારનો હુકમ કે ધાતકીપણું નથી, અને તે બાર દઇ કહેતો હતો કે કોણે હમને ગુલામો સાથે ખરાબ વર્તણૂક કરતાં જોયા છે. ખરેખર હું તેને

ખાગ-અનુભવથી અરખસ્તાનમાં અુપમે સાથે અરાગ વર્તણુકને કોઇ દાખલો દેખાડી શકી નહિ. અને આ ખરું છે કે અરખોમાં, ગુલામ નોકર નથી પણ એક લાડકું છેકરું છે.”

કુદરતી રીતે ગુલામી કરતાં ખીજે કોઇ ખરાગ રિવાજ દુનિયામાં નથી, પણ માણસે ઘડેલા યનાવટી કાયદાઓ દુનિયાની ઉમ્મત ઉપર વધારે અસર કરતા નથી. જે નિઝેના પોતાના શાયક્ત અર્થે જોવામાં આવે તે ખરેખર ઝોઝી બુદ્ધિ । મા સો માટે ગુલામી કરતાં સરસ કાંઈ ચંજ ની. એમનો બાળકો જેવો સ્વભાવ અને નાનપાને લીધે પારકા કે જે એમના દરેક કામની સંભાળ પણ રખે તેમનાં તાબેદાર થઇ રહેલા કરતાં એમને માટે વધારે લાભકારક કાંઈ નથી; અને એની સામેતી અનને અમેરિકાના પુત્રના ગુલામોમાં નજરે પડે છે, જે સુક્ત થયા પછી ફક્ત એટલાજ માટે તદ્દન ખરબાદ થઇ ગયા હતા કે તેમનામાં પોતાની સભાળ નાખવાની શક્તિજ નહોતી.

જે ઇંગ્રેજો ને ગુલામોના વેપાર બંધ કરવાની ઘણી હેંસ છે તેમણે ગુલામોની જરૂરતો પુરી પડતી જોઇએ. એટલે કે તેઓ પૂર્વના સંસારની રીત તદ્દન બદલી નાખે અને સાથે સાથે બાકીનાં દેશોમાં પણ થોડો ફેરફાર કરી દે. અત્યાર સુધી આવ્યા ઢોંગી યુરોપીઓને એ જે બાગતો સાથે એમને ધણોજ થોડો સંબંધ છે તે બાગતોમાં હાથ નાખ્યાથી વૃક્ષાન થઇ રહ્યું છે અને તેથીજ પુન વાસીઓને એમના પ્રત્યે દીનસે દીનસે અભાવ ઉત્પન્ન થતો જાય છે.

એક ઇંગ્રેજ-મિસ્ટર કુપરે નું કહેવું છે કે “મુઝાન દેશ ઉપર ગુલામોનો વેપાર બંધ કરવાના કહેવાતા કારણે જે ચઢાઇઓ કરવામાં આવી છે, અને જે પ્રત્યે ધણો પોકાર કરવામાં આવ્યો છે, તે ચઢાઇઓ ખરી રીતે કવલ આમ પર કવલે આમ જોવી

થઈ ગયું છે. અને જો કે ગુલામોનો વેપાર થોડો વખત કાંઈક બંધ કરવામાં આવ્યો હતો, પરંતુ લશ્કરની ગેરહાજરી થતાંજ તે પાછો ચાલુ થઈ ગયો, અને આ પ્રમાણે લાખો રૂપિયા તથા લગ્નગે નાના ગુલામોના છતાં પણ પરિણામ એજ આવ્યું કે ગુલામોનો વેપાર બંધ થઈ શક્યો નહિ.

જે યુરોપવાસીઓ પુર્વમાં આવી ગુલામોનો વેપાર બંધ કરવા માટે પ્રયત્ન કરે છે, તે ખરી રીતે મનુષ્ય જાતિના ખેરખાદ છે, અને તેમની નાશ્યતો શુદ્ધ છે, પણ પુર્વવાસી એને માનવા નથી; અને મહે છે કે એજ મનુષ્ય જાતિના ખેરખાદ જે નિચો ઉપર આટલા બધા દયાળુ છે, તેઓ સ્ત્રીનાઓને તોષ અને વલવારની અરીજ ખરીદવા શા માટે દયાળુ કરે છે ? અને એક વર્ષમાં એટલી બધી જાતોની ખુવારી કરાવે છે કે જેટલી ગુલામીના વેપારથી દસ વર્ષમાં પણ થતી નથી.

જે યુરોપવાસીઓ ઇસ્લામી રાજ્યોમાં ગુલામી રોકવા માટે પ્રયત્ન કરી રહ્યા છે તેમને ખરેખર ધન્યવાદ થોડો છે. પરંતુ તેઓ પશ્ચિમમાં રહી પુર્વના મુસ્લિમ રાજ્યોમાં આ છુટાપણું અપાવવાનો શ્રમ ઉઠાવે છે તેઓ પહેલાં પેનાના રાજ્ય લેહનના લોકો કે જેઓ પણ પર્ષીયા છુટા પુ માંગી રહ્યા છે તેમને સ્વરાજ્ય આપે, પછી ગુલામોને માટે પ્રયત્ન કરે. આજે ગુલામોને તો સેનાધિપતિ તથા દીવાન સુધીના ઓછા નાત જન કે ચામરીના કાંઈ પણ વકાવત વિના મુર્તિ મ રાજ્યોમાં રજો છે. પરંતુ હિન્દુસ્તાન વિગેરેમાં શું હાલ છે તે દેખીતું છે !

ખુતે નાહક કંઠી છુપતા હે છુપાનેસે અમીર,
કયું મેરી નઝરપે બેઠે હો ચેહ ચાદર ડાલે.

સુચના પત્ર.

અત્રા કર ફોમે મુસ્લિમ કે ખુદાયા ગેરતે ફોમી,
નહિ તો ફિર મુઝીકે જે નિયાઝે મુદ્દઆ કરે.

ખરેખર સુરત જીલ્લાના મુસલમાનોને ધન્યવાદ ઘટે છે કે તેઓ પોલીસ પૈસે મોટા મોટા મદ્રેસા ચલાવી રહ્યા છે. એમાં ફક્ત એટલું જ નથી કે શીક્ષણ મફત આપે છે, બલકે ગામ તથા પગ્ગામન મરીબ અને ચતીમ બાળકોને ખોનાકી, પોશાકી, તથા પુસ્તકો પણ મફત આપવામાં આવે છે, અને એવા વિદ્યાર્થીઓ મોટો સંખ્યામાં હોય છે. આવા મદ્રેસા પચ્ચાડે મોટો ખર્ચ કરવામાં આવે છે અને તે બધા સુરત જીલ્લાનાજ મુસ્લિમો પુરો પાડે છે, પરંતુ એમાં ફક્ત એક દસર છે કે. ઉંચી કેળવણી આપવામાં આવતી નથી. એ સિવાય આવા કેટલાક મદ્રેસા કાંચી મુદત સ્થાપવામાં આવ્યા છે, છતાં અક્રમોસદાન્ક એ છે કે, એમાં લગ્ન સૂધી કોઈ પ્રકારનો સંધાન વગરો જોવામાં આવતો નથી. આજ માત્ર ૧૧ સ્કુલો હાથ રહે માં કેન્વાઇ ગઇ છે, અને કેટલીક તો માયેને અને યુનિવર્સિટીમાં સૂધી વધી છે; પરંતુ આપણા મદ્રેસા પેલા કાંચીના બગદ પેટે ત્યાંને ત્યાંજ રહ્યા છે.

એવા બાદોશ નરોતો આપણે ત્યાં દુકાન છે કે જે આપણા મદ્રેસાઓને તાત્કાલિક ઉંચા પાયા ઉપર પહોંચાડે, પરંતુ એમાં થોડો વધારો કરવો એ મહાન કાર્ય નથી. આજે જે પ્રમાણ ઉપર એમાં પ્રાથમિક કેળવણી આપવામાં આવે છે તેનાં જો થોડા દરજ્જા વધારવાની ગોઠવણ કરવામાં આવે, તો બની શકે તેમ છે.

પરંતુ એમાં પણ છોકરાઓની સંખ્યા મેળવવાની નહતળ આડે આવે છે. તે માટે હુકો પ્રયત્ન લોકોમાં કેળવણીનો શોળ ઉત્પન્ન કરવો એ છે. જે આ બાબતમાં કિસાહ વધે તો પછી છોકરા મેળવવા કઠણ નથી. માટે એવો કિસાહ ફેલાવી થોડા વર્ગ વધારવાની ઘણી અમત્યતા છે.

કોમ મોટે ભાગે પરદેશ ખાતે વેપારમાં રોકાયેલી છે, જેની આપણે આપણાં જાળકોને પંદર વર્ષની ઉમ્મર થયા પછી શિક્ષણ આપવા ઇચ્છતા નથી, અને પરદેશ મોકલી દઈએ છીએ, એવા ખ્યાલથી કે વહેલો જશે તો વહેલો કમાતો થશે. પરંતુ ખરી રીતે જોતાં વધુ શિક્ષણ પામેલો શખસ ઘણો જલદી માહેનગાર થાય છે, અને કદાચ શેઠ્યો નહિ બને તો પણ મુદ્દમ જેની અમુક વસ્તુ તેને મળે છે જે ફુવાની સમ્પત્તિ ન્યામનો કરતાં મોટી છે.

હાલના સંજોગો લક્ષમાં લેતાં આજ સરળ છે કે પ્રાથમિક શિક્ષણ મોટા પ્રમાણમાં સારા શિક્ષકો રાખી સારી રીતે આપવામાં આવે, પરંતુ થોડાક એવા છોકરાઓની આપણને ઘણી જરૂર છે કે જે પુરેપુરું શિક્ષણ હાંસલ કરે; અને એવો શોખ ધરાવનાર કેટલાક છોકરા હોય છે પરંતુ આપણે ત્યાં તેમને મદદ કરનાર સાધન નહ હોવાથી તે આપણો પોતા નિચાર માંડી વાળે પડે છે. તેવા વિદ્યાર્થીઓ માટે દરેક મંદિરમાં એક એવું ખાતું ઉઘાડવાની ઘણી અગત્યતા છે કે જેની મદદથી દરવર્ષે વધુ નહિ તો એક બે છોકરાઓને ઉંચું શિક્ષણ મેળવવા માટે આસપાસની કોલેજોમાં અથવા દીલ્લા, દેવપદ તથા અલીગઢ વિગેરે સંસ્થાઓમાં મોકલી શકાય અને તેનો નીભાવ હાલ જે ખાતામાંથી બોર્ડિંગનો ખર્ચ ચલાવવામાં આવે છે તેમાંથી મદદ લઈ “રકૉલરશિપ ફંડ” નામનું ખાતું ઉઘાડી ચલાવવામાં આવે. તેમ જ એ ફંડમાં રમઝાન

માસમાં ઝકાન પહેંચનાર સખી મદર થો પાસે મદદ હાથ વધારો કરવામાં આવે, તો હું મુદતમાં મોટી રકમ એકઠી થઈ શકે તેમ છે. તેમજ દરેક મેહરિલ તથા સોસાઈટીમાં પણ આવું હું ઉપાડવાની બાજીજી જરૂરત છે. ખુદના કઠોરો કરમથી આપણા મુસ્લિમ ખીરાદરો સખાવતમાં પાછળ પડે તેમ નથી. આપણે રોજીન્દા જોઈએ છીએ કે, જે ઉધરાણા બહાર ગાળીએ આવે છે તેમાં આપણા લોકો આધુનિક વસ્તુ આપવાનું કરે છે, તેમ ખાલી હાથે પાછો ફરતો નથી. ત્યારે શું આવા ઉપયોગી અને અગત્યના ખાતામાં કોઈ ના પાડશે ? કહી નહિ ! રકમ એ કામ ઉપાડનારની કમી છે !

જે આ યોજના સુખ્ય અમલ કરવામાં આવે તો મારી નાચીજી ભુદ્ધિ પ્રમણે હું ખાતરી પૂર્વક કહું છું કે દસ વર્ષના અરસામાં ઉંચું શિક્ષણ પામેલા આપણી કોમના કેટલાક છોકરા આપણી નજરે પડશે, અને પરકોમોને કરતી પડતી સલામો તથા ભોગાવી પડતી હાડમારીઓનો અંત આવી જશે. ચાહ રાખજો ! હવે પછી એવો સમય આવનાર છે કે જેનાં અજ્ઞાન રહી પેટ ભરવું તો ઘેર ગયું હુન્યામાં છપત ગાળવું પણ કઠણ થઈ પડશે. આજે મુસલમાનો ઉપર જે સંકટો અને દુખો પડી રહ્યાં છે તે અજ્ઞાનતાનોજ પ્રતાપ છે. મારે એનો દિલમાં વિચાર કરો અને ધોર નિદ્રામાંથી જાગો ? હવે બેદરકારી કે જે પરવાહ કરવાનો વખત નથી, ઉભા થાવ અને આગ લાગવા પહેલાં પાણીનો જંદોખસ્ટ કરો !!

લી. ખાદિમે દામ.

ઇસમાઇલ વલીઅલ્લાહ.

પુસ્તક મળવાનાં ઠેકાણાં.

મેનેજર—વલી અહલાદ બુક ડીપ.

સુ. ઠોર (સુરત નજદિક

અધવા.

સુરત—મુનશી મુલામ ખાન બુક સેલર, મોટી મહીઆન પાસે.

રંજન—યુસુફ મોહમદ એન્ડ કંપની, ૬૧ ફેઝર સ્ટ્રીટ

રીયુનિયન - હાસીમ ધંધરાહીમ કાઝ, સોપીબેર.

જોહાનીસબર્ગ—મોહમદ મોહમદ વલીઅહલાદ, પ્રિન્સિપલ

-મદ્રેસા હશામતે ઊલુમ, ૧૧ હમીદનર સ્ટ્રીટ.

